

EVROPA

Dediščina humanistov

GOETHE
INSTITUT

Humanitas

Zaradi česa smo človeška bitja edinstvena? To vprašanje so razumniki znova načeli v obdobju renesanse, ob branju spisov rimskega govornika Cicerona (106–43 p. n. št.).

Po njem se ljudje od drugih živih bitij razlikujemo v razumnosti jezika; uporabljati ga je treba izčističeno in natančno, saj naj bi negovanje razuma – in ta se izrazi z jezikom – pojilo človeško dostojanstvo (*humanitas*); *humanitas* zaobjema – širše in globlje od sodobnega izraza »človeštvo« – vidik »človeka, kot ga opredeljuje njegova celovita umnost«. Jezik bi si moral s pravilno uporabo prizadevati k resnici in skupnemu dobru.

Takšne jezikovne in filozofske misli so se s svojo sodobno noto dotaknile renesančnih učenjakov, saj je takratna akademska in kulturna naravnost jezik omejila na njegov praktični okvir, ki ga je bilo treba strukturirati, klasificirati in opredeliti; miselna svoboda in estetska rast nista bili prednostni vrednoti. Skupaj z družbeno-političnimi spremembami se je razmahnilo tudi vprašanje človekovega dostojanstva, zlasti v tedanjem obdobju prehoda. Na temelju klasičnega arhetipa so se študij za opredeljevanje Človeka, tako imenovanih *studia humanitatis*, lotili z daljnosežnimi učinki. Skupaj z razpustitvijo takratnih miselnih vzorcev je bil sedaj posameznik poklican, da svoja razum in jezik uporabi za preizpraševanje avtoritete in tradicionalnega znanja, oblikovanje lastnega mnenja, prevzem politične odgovornosti, uveljavitev vrednote osebne izkušnje, zvedavo ustvarjanje lastne predstave o svetu in njeno izražanje ter odpiranje uma na vse mogoče načine, onkraj ustaljenih meja. To so vrednote, na katerih bi morala temeljiti sodobna Evropa.

© cankarjev dom

Vsebina

Čudež Evrope:			
In dubio pro libertate	4		
Bibliografija.....	9		
Geneza razstave »Evropa – dediščina humanistov«	10		
Humanizem – vir evropskih vrednot	11		
Zemljevid evropskih humanistov	12		
Humanizem v Evropi	14		
Petrarka	14		
Erazem Rotterdamski.....	15		
Avstrija	16		
Elizabeta Habsburška	16		
Peter Lambeck	17		
Bolgarija	18		
Hristofor Žefarović	18		
Filip Stanislavov.....	19		
Ciper	20		
Franciscus Patricius.....	20		
Giasone De Nores.....	21		
Češka	22		
Bohuslaus Hassensteinius a Lobkowicz.....	22		
Elizabeth Jane Weston.....	23		
Flandrija	24		
Nicolaes Cleynaerts	24		
Joan Lluís Vives	25		
Francija	26		
Jacobus Faber	26		
Carolus Clusius.....	27		
Grčija	28		
Demetrij Kalkondyles	28		
Ianos Laskaris.....	29		
Hrvaška	30		
Didak Pir.....	30		
Filipa Lacea	31		
Italija	32		
Manuel Chrysoloras	32		
Guarino da Verona.....	33		
Litva	34		
Motiejus Strijkovskis	34		
Francisk Skorina	35		
Madžarska	36		
Ivan Vitez iz Sredne	36		
Janus Pannonius	37		
Nemčija	38		
Johannes Reuchlin.....	38		
Franciscus Junius.....	39		
Nizozemska	40		
Benedictus de Spinoza.....	40		
Hugo Grotius	41		
Poljska	42		
Andrzej Frycz Modrzewski	42		
Wawrzyniec Grzymała Goślicki ..	43		
Portugalska	44		
Fernão de Oliveira	44		
Damião de Góis.....	45		
Romunija	46		
Nicolaus Olahus	46		
Johannes Honter.....	47		
Slovaška	48		
Valentin Eck.....	48		
Johannes Sambucus	49		
Slovenija	50		
Prygl Avguštin, imenovan tudi Avguštin Tyfernus	50		
Trubar Primož	51		
Španija	52		
Inka Garcilaso de la Vega	52		
Miguel de Cervantes.....	53		
Švedska	54		
Erik Jönsson Dahlbergh	54		
Anders Spole	55		
Švica	56		
Heinrich Glarean	56		
Conrad Gessner	57		
Velika Britanija	58		
Thomas More	58		
George Buchanan.....	59		
Evropa – dediščina humanistov	60		
GOETHE-INSTITUT	61		

Evropa – dediščina humanistov

Projekt je koprodukcija Goethe-Instituta Ljubljana in Cankarjevega doma Ljubljana s pomočjo Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Koncept:

Goethe-Institut Stockholm, EUNIC Stockholm, Avstrijska akademija znanosti, Goethe-Institut Ljubljana, Cankarjev dom

Za Goethe-Institut Ljubljana:

dr. Arpad-Andreas Sölter, direktor

Za Cankarjev dom, kulturni in kongresni center, Ljubljana:

Uršula Cetinski, generalna direktorica

Koordinacija projekta:

Nina Pirnat Spahić (Cankarjev dom), Barbara Krivec, dr. Urban Šrimpf (Goethe-Institut Ljubljana), Daphne Springhorn (Goethe-Institut Stockholm)

Besedili za slovenski prispevek:

doc. dr. Marko Štuhec, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

Prevodi iz angleščine:

mag. Anina Oblak

Strokovni pregled prevodov:

prof. dr. Igor Škamperle, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

Jezikovni pregled:

mag. Sonja Košmrlj

Stiki z javnostmi:

Saša Globačnik, Hana Radovan

Organizacija:

Damjan Gorenjc

Oblikovanje:

Inscribo, d.o.o.

Izdajatelj:

Goethe-Institut Ljubljana, Cankarjev dom

Ljubljana, 2021

Publikacija je dostopna na:

https://www.goethe.de/ins/si/sl/ver.cfm?fuseaction=events.detail&event_id=22278794

Čudež Evrope: In dubio pro libertate

dr. Arpad-Andreas Sölter, direktor Goethe-Instituta Ljubljana

Goethe-Institut kot nemška kulturna ustanova z evropsko perspektivo pri svojem delovanju v ospredje postavlja solidarnost Evrope ter diskurz o njeni skupni zgodovini in vrednotah. To nas je spodbudilo, da se dejavno vključimo v mrežo evropskih kulturnih inštitucij (EUNIC) pri oblikovanju Evrope za prihodnost. Z zavzemanjem za uveljavitev večjezičnega evropskega državljana se izkazujemo kot posrednik evropske misli. Ob predstavljanju sodobnih stališč si hkrati prizadevamo za ožvitev kulturnih zakladov preteklosti. Kajti naši izvori so prihodnost. Kljub vsemu je treba zastaviti vprašanje o razblinjanju kanona vrednot, nekoč uveljavljenih v Evropi. Mogoči odgovor lahko ponazorimo z dvema anekdotama.

Evropa je očitno na zatožni klopi, kot je menila brazilska udeleženka ob odprtju mednarodne razprave o evropskih vrednotah na dogodku Goethe-Instituta v Stockholmu. Njena obramba ni več mogoča. Zaradi grozljive zgodovine nasilja in zločinov, storjenih v imenu kolonializma, imperializma in rasizma, si zasluži najvišjo kazen. Govorka je pozvala k opustitvi evrocentrične perspektive v prid tiste, ki presega takoimenovani zahodni svet. Šved bi temu mnenju nasprotoval. Brez koncepta človekovih pravic in dostojanstva, razvitega v Evropi, na eni strani in mednarodnega kazenskega sodišča s sedežem v Haagu na drugi takšen kazenski postopek ne bi bil ne mogoč ne izvedljiv – niti teoretično. Evropske vrednote so eno. Evropska zgodovina in njeno dosedanje izvajanje sta drugo. Ali torej slednje razveljavlja prvo?

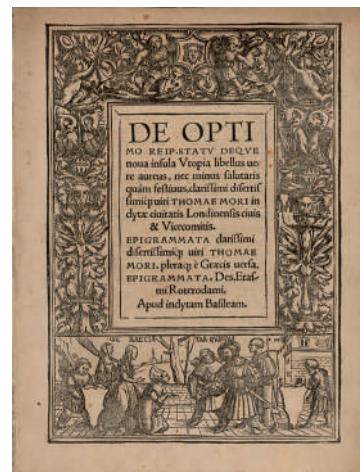
Ironično je, da so ključni vidiki zahodnega sveta, kot so porajanje različnih vrst znanja, gospodarskih in državnih tvorb, vedno znova obsojani. Temu smo pogosto priče pri modelih argumentativne kritike kulture in civilizacije. Krilatice, kot sta logocentrizem in falocentrizem, se uporabljajo v konceptualno zamegljenih, do sodobnosti kritičnih diskurzih o dekolonizaciji in globalizaciji. Pobuda se glasi: da bi premagali okcidentalno razmišljanje kot takšno, ga je treba

presekati! Vendar podvreči se kritiki, ki je sovražna do znanosti, tehnologije in gospodarstva, prav tistih evropskih dosežkov, ki v kulturni primerjavi opredeljujejo zahodno civilizacijo, pomeni podcenjevati njen prispevek k svetovni civilizaciji. So namreč poročila svobode, blaginje in kulturnega bogastva.

Za prepoznanje tega ni treba častiti etnocentrizma niti se udinjati evropskemu triumfalizmu: kar najuspešnejše gospodarstvo, najprodornejši izvoz, najboljša izobrazba za veliko večino (četudi ne za vsakogar), edina socialna država s človekovimi in državljanskimi pravicami. Napačno bi bilo torej ne sprejeti protislovnosti in zrnje zavreči skupaj s plevami. Namesto tega moramo, kot splošno naravnost, dopuščati dvomnost, ki si ne zatiska oči pred zgodovinskim militarizmom, večstoletnim prelivanjem krvi v vojnah, inkvizicijo, pogromi, večkratnimi genocidi vse do zloma civilizacije, ki jo v Evropi pooseblja šoa (holokavst).

Evropeizacija sveta je vrhunec doživela v statusu quo: globalna civilizacija se večinoma napaja pri idejah, ki so vzniknile v Evropi in na Zahodu. Vendar se obenem spoprijema s težavami, porojenimi iz evropskih in zahodnih tehnologij in idej. Vse do danes so evropski izumi užili večji vpliv, kot ga lahko slutijo celo evrocentriki. Globalno podobo Evrope tako oblikujejo njeni svetovno odmevni izumi, na primer avtomobil, televizija, borza, beton, pravilnik vojaškega usposabljanja (tudi moška obleka!). Da ne omenjamo evropskega kulturnega bogastva ter različnih obdobj razcveta v glasbi, umetnosti in arhitekturi, književnosti in filozofiji.

Kapitalizem in demokracija sta prav tako evropska izuma. Do takrat sta politično ureditev predpisovala tiranija in despotizem. Ustaljeni prvini predindustrijske dobe sta bili zavojevanje in izkoriščanje. Civilizacije pred moderno dobo so večinoma temeljile na tlaki in vladarjevem brutalnem podjarmljanju. Privilegirana duhovniška kasta je teokratske strukture

Thomas More, *De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia* (O najboljši državni ureditvi in novem otoku Utopija, Leuven, 1516; tu: baselska izdaja iz 1518). Naslovnica. Koncept idealne države na otoku Utopija, ki med drugim temelji na racionalnem načelu enakosti in težnji po znanju. (© Univerzitetna knjižnica v Baslu, UBH Rb 80) <http://dx.doi.org/10.3931/e-rara-30626>

in predpise štela za del kozmičnoreligijskih sistemov reda. Zatiranje oblastnikov je narekovalo občutno bedo. Kajti gospodarska rast ni omogočala, da se bivanje širše množice prebivalstva dvigne nad golo preživetje. Evropa je premagala nadloge, kot so občasna lakota, revščina, beda in endemično brezzakonje, ki jih še vedno zasledimo v številnih državah sveta.

Liberalni in demokratični slog življenja v pravnih državah, ki temelji na tehnološkem in znanstvenem napredku v kapitalističnem sistemu, je v svetovni zgodovini nesporna izjema. Ta specifično okcidentalni spoj je množicam prinesel blaginjo in politično udeleženo. Še zlasti zaskrbljujoče je, če teh pridobitev ne vrednotimo več kot dosežkov, ki so ne samo vredni odobravanja, temveč tudi zagovora. To so simptomi samoškodovanja.

Kako se je udeležila »posebna evropska pot«? Kako se je Evropa razvila v posebno, edinstveno entiteto svetovne zgodovine? Zakaj je sodobnost v znanosti, demokraciji, državnem političnem sistemu, upravi, kulturi in družbi dozorela prav v Evropi in ne kjer koli drugje? Razprava med gospodarskimi in kulturnimi zgodovinarji, sociologi in filozofi se osredotoča na vzroke in značaj evropske »posebne poti«. Najprej so omejili vladno oblast. Sledila je obsežna avtonomija znanosti in gospodarstva. Nazadnje se je uveljavila politična udeleženo. Te omejitve in nadzor nad pristojnostmi vlade so še vedno ključne za uspevajoče tržno gospodarstvo, ki pa je nujen predpogoj za vitalno demokracijo.

Sodobni kapitalizem, ki temelji na načelu uspešnosti kot tržnogospodarskega nosilca industrijskega razvoja, zavezitev politične in verske nadvlade ter omejevanje državne in vladne oblasti imajo ključno vlogo na poti do liberalne pravne države. Za ta model so značilne reprezentativna demokracija kot oblika vlade, utemeljena na parlamentarnem sistemu, ločitev oblasti (in medsebojni nadzor z razpršitvijo moči) in suverenost ljudstva pri participativnem odločanju. Vladavina prava, avtonomija znanosti in gospodarstva zoper državne ali verske posege in napade ter, navsezadnje, nadzor kritičnih, raziskovalnih novinarjev in občil, javnosti, civilne družbe, tudi s kulturo, umetnostjo in politično satiro (brez bojazni pred kazenskim pregonom) – ti dejavniki prinašajo temeljno razliko

od kultur pred moderno dobo, od avtoritarnih in represivnih režimov ter od »orientalskega despotizma« (Karl August Wittfogel). Možnosti za ustvarjalnost in samoodločbo, decentraliziranje pristojnosti odločanja v težavnih okoliščinah, institucionalizirana kritika namesto poskusov imunizacije, konkurenca namesto sprejemljivih dogovorov, kritična proučitev in strogi mehanizmi izboljšav v primeru napačnih poslovnih, političnih in znanstvenih odločitev (tj. bankrota, izglasovane nezaupnice in ponarejanja) zagotavljajo učinkovit nadzor in spodbude za iskanje novih rešitev. Tvorijo skupni imenovalec in notranjo povezavo z uspehom – nekateri govorijo celo o »evropskem čudežu« (Eric L. Jones), o vzdržnem vladnem delovanju, stalni gospodarski rasti in neprekinjenem znanstvenem napredku.

Evropa je razvila družbene sisteme svobode z vsemi njihovimi vidiki; tok politične razdrobljenosti je vodil v razmah različnosti. To je omogočila odsotnost enega samega vladarja celotne celine. Ta ključni dejavnik – rivalstvo – na drugih delih sveta ni obstajal v enakem obsegu. V takšnih okoliščinah lahko gospodarsko tvorni ljudje, na primer zlasti uspešne manjšine, izberejo boljše, po njihovem mnenju ugodnejše okolje. Različni, med seboj konkurenčni centri moči spodbujajo zdravo rivalstvo, tudi glede svetovnih nazorov. Takšen pluralizem razvija in krepi zaščito manjšin ter spodbuja strpnost in odprtost duha. To pa je povezano s temelji univerzalizma in humanizma, kar v ospredje postavlja dostojanstvo, nematerialne pravice in osebno svobodo posameznika kot temeljne družbene vrednote. Za evropsko idejo svobode so ključnega pomena varna zatočišča za osnovni- mi človekovimi pravicami za posameznika ter njegova zavest kot subjekta in lastnega jaza. V Zahodni Evropi se svoboda lahko uveljavlja kot individualna terjatev, proti družini, skupnosti, družbi in državi. Od tod izvira evropska ideja, tu je njeno utripajoče jedro: humanisti so razkrili in ubesedili obzorje vrednot, ki dajejo navdih, vodilo in smernice.

Hkrati je črto treba potegniti, ko so kršene ali celo kratene temeljne evropske vrednote, kot so razsvetljenje, emancipacija, strpnost, enakost (ne smemo je zamenjevati s pariteto ali celo egalitarizmom!), sodelovanje, svoboda pri sklepanju pogodb in pravica do prostega gibanja. Te vrednote so povezane z brzdanjem državne

ali cerkvene samovolje, njeno nadomestitvijo z vladavino prava, ki omogoča svobodno življenje brez podjarmljanja tujih oblasti ter zagotavlja – za spodbujanje gospodarskega razvoja – pravice do lastništva in razpolaganja s premoženjem, v odsotnosti pravil, izhajajočih iz zunanje odločbe in zatiranja državljanov.

Vneavtoritarnih sistemih nadzora sankcije za odrejanje človekovega vedenja običajno izvirajo iz samega razmerja sil. To se zgodi brez potrebe po zunanji avtoriteti (razen tiste, ki red ohranja z zakonitim monopolom moči). Prednost je očitna: posameznikom omogoča kar največ posebnih interesov z minimalno prisilo in soglasjem. Dosledna kritika vključuje zmotljivost ljudi v družbeni konstrukciji, izpostavljenih nenehnemu kritiziranju, nadzorovanju misli in stalnemu ocenjevanju.

Žeja po znanju in odkrivanju, duh inventivnosti, moč inovacije, gibkost misli, nekonformizem in pravica do odmika od tradicionalnega, zmožnost za spremembe in reforme, spremljanje in omejevanje političnih posegov v sistem oblasti in upravljanja, institucionalizirano nezaupanje do vseh oblik absolutne oblasti in vseh skrbnikov moralnih doktrin, poti do svobode za kreativno podjetništvo, racionalna preučitev in sistematična kritika predlaganih rešitev, ki so med seboj konkurenčne in podvžene strogi selekciji, samorefleksija in dosledna kritika kot gibala intelektualnega, družbenega in gospodarskega razvoja – to so poročila sprememb, razvoja in izboljšav, globoko zakoreninjenih v kulturi Zahoda. Z drugimi besedami: brez decentraliziranih in sorazmerno varnih lastninskih pravic proizvajalcev in trgovcev v relativni gospodarski svobodi ni gospodarskega razvoja. Samo politična razdrobljenost in zdravo rivalstvo znotraj civilizacije lahko zajezita despotizem in zagotovita relativno varne lastninske pravice.

Zgodovina in kulturna primerjava dokazujeta, kako lahko napačne politične odločitve vodijo v stagniranje in nazadovanje. V 15. stoletju se je Kitajska ponašala z oceanskim ladjevjem. Admiral Čeng He se je s kitajskimi mornarji podal na odprave po vsem svetu. Zatem pa sta bili čezmorska plovba in trgovina prepovedani. Politična enotnost Kitajske je postala ovira za inovacije. Veščine so bile sčasoma pozabljene, čeprav so kitajski pomorščaki Indijski ocean od Zanzibarja do zahodnega Tihega oceana

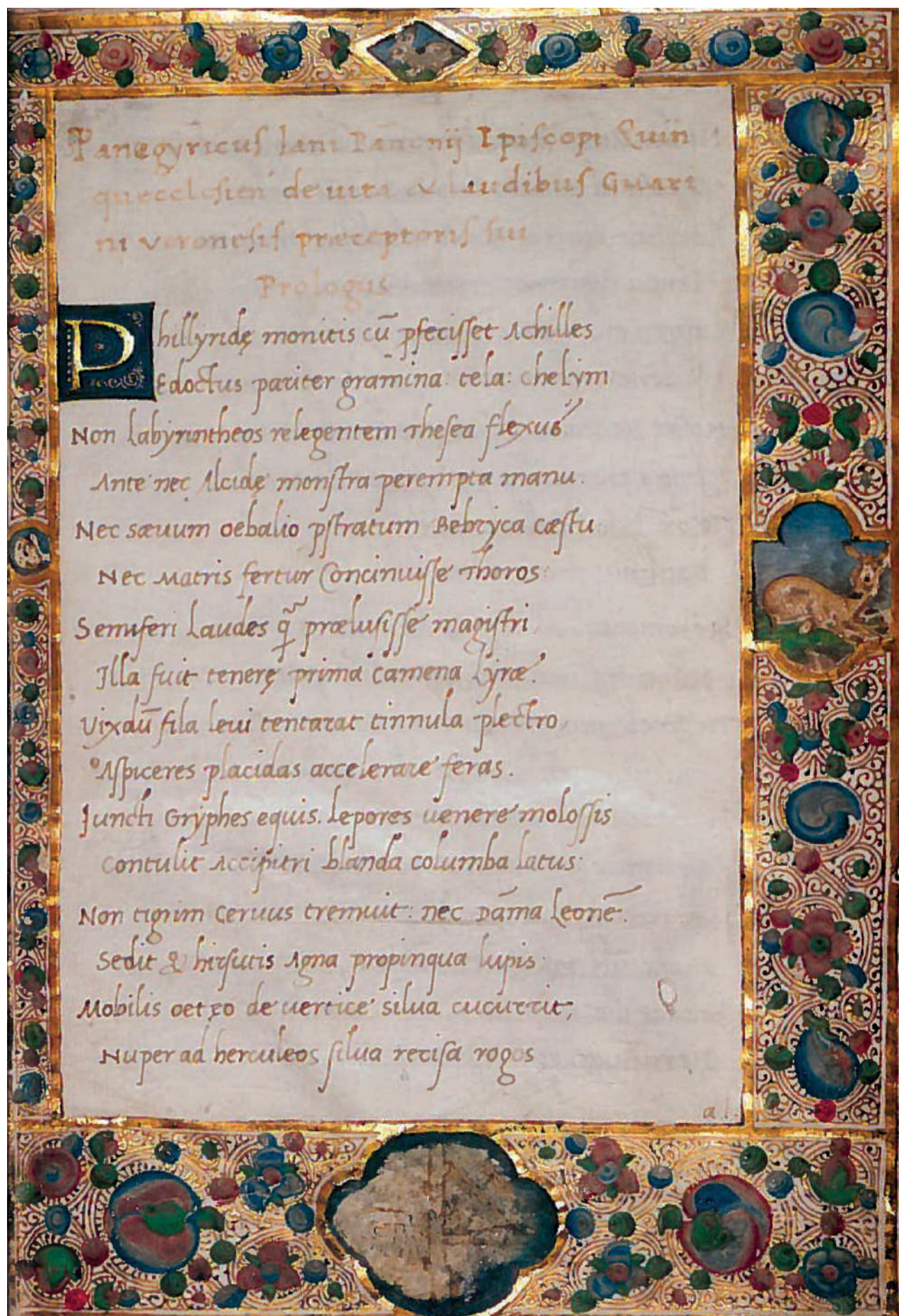
raziskali veliko pred Španci, Portugalci, Nizozemci in Angleži. Nasprotno pa v Evropi ni bilo vladarja, ki bi takšen odlok zaradi majhnih, rivalskih evropskih ozemelj lahko uveljavil. Po letu 1520 nobena nadregionalna oblast, niti katoliška cerkev, ne bi imela moči ustaviti raziskovanja, raziskav in razvoja v evropski civilizaciji kot celoti. S tem se je odprla pot za evropsko prevlado nad svetovnimi oceani.

V»kulturi preizpraševanja« (Julia Kristeva) evropske tradicije je lažje orati ledino. Skupna nit se vije od Johna Locka do Diderota in Kanta, od kartezijanskega dvoma, kritike čistega uma in kritičnega racionalizma Karla Popperja do kritične teorije in sorodnih miselnih tokov: ta velikopotezni samoreferenčni projekt zaznamuje gibalo kritike. Razsvetljenje vrhunec doživi v nenehnem nemiru. V idealnem primeru vodi celo v samoosvoboditev. Ustvarja vsesmerno antidogmatično vrenje sistematičnega preizpraševanja. Tako nobenemu območju, osebi, nobeni avtoriteti ni dovoljen monopol interpretacije. Dopuščena ni nobena imunizacija proti utemeljnim ugovorom in radikalnim vprašanjem. Nobena avtoriteta ni nedotakljiva ter s tem zaščitena pred analizo in empirično preiskavo. Iz tega ni izvzeta niti najvišja entiteta, Bog.

Navidezni kognitivni privilegiji »Njegovih« posrednikov in predstavnikov, dozdevno absolutne gotovosti, ponujene kot trditve o resnici, ozki miselni koridorji dogem in ideologij, fundamentalizmi in indoktrinacije, ne glede na njihov izvor, vsakršna evforija konsenzualnosti ali zatekanje k njej, vsakršna tako imenovana neizpodbitna avtoriteta, izolirana in zaščitena pred kritično mislijo – evropski kriticizem dolgoročno ničesar od navedenega ne dopušča. Kritična metoda in izzivi so temelji pravega kulturnega kapitala Evrope. Prav v teh virih se je napajal tudi evropski humanizem. Kajti za Evropo je značilna skrb za posameznika, spoštovanje edinstvene osebnosti. Poudarek je na samolastnem jazu in njegovih neodtujljivih pravicah ter možnostih samostojnega razmišljanja, iskanja in delovanja.

Razstava *Evropa – dediščina humanistov* omogoča potovanje skozi čas v svet okcidentalne misli, iz katerega se še danes krešejo dragocene iskre. Razlega se donenje veličastnega zbora humanističnih glasov. Kot takšen simbolizira zgodnje dosežke te celine. Ta večglasni koncert – kot

Janusov panegirik njegovemu italijanskemu učitelju Guarinu da Verona; rokopis, 15. stoletje, Ferrara?
(© A Star in the Raven's Shadow. Budimpešta, 2008, 215)

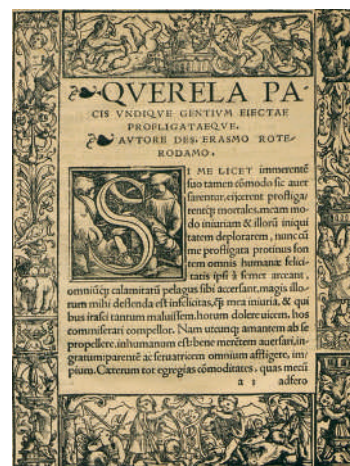

projekt, posvečen čezmejni kulturni izmenjavi – odzvanja kot dialoški spoj obzorij z odstiranjem imen, ki jih ne gre pozabiti. Kako to pripomore k samozavedanju? Vedoželjni obiskovalci bodo odkrivali tudi razmeroma manj znane osebnosti, vredne, da jih spoznamo. Ta večrazsežnostni pogled razpre večglasno panoramo, ki zastavlja ključna vprašanja evropske kohezije: Katere so naše resnične vrednote? Od kod izvirajo, kdo jih je izoblikoval? Kako se medsebojno navezujejo? In zakaj so vzniknile prav tukaj? Kako jih želimo negovati in uveljavljati v prihodnosti? Kako jih želimo naprej razvijati? Poziv kritičnemu, samorefleksivnemu umu se glasi: Preverimo svoja merila! Popravimo napake – še zlasti v času nejasnosti in zmede, ki ga dojemamo kot zgodovinsko prelomnico.

Medtem ko nekateri obujajo *morbus occidentalis* («okcidentalno bolezen») ali so zavezani oživitvi nacionalizma, sami verjamejo – tudi znotraj samopolarizirajoče se Evrope – v evropsko idejo kot dragoceno dobrino, ki jo mora vsaka generacija sama usvojiti in ukrojit po svoji meri. Prav tako je treba nenehno razvijati in negovati intelektualno in geografsko sosedstvo. Razmislek in pomnjenje kot prerojevalna potrditev skupnih temeljev evropskega

humanizma sta idealno izhodišče za skupno pot v bolj humano prihodnost. Če se spoprijemamo s postopno dedemokratizacijo, vnovičnim vzponom avtoritarnih režimov in nespoštovanjem zgoraj opisane evropske tradicije vrednot, je naloga humanistične Evrope poiskati ustrezne odgovore in rešitve za zaustavitev uničujočih teženj. Prav zaradi zavidljive družbene uveljavitve humanističnih idej v Evropi. In ker še vedno vztrajno napajajo upanje več milijard ljudi, ki so zanje prikrajšani. Vendar je brez glasu, ki bi jim natančno predstavil najgloblje bistvo Evrope in njene vrednote, vse bolj ali manj iluzorno.

Srce Evrope ni Big Mac, temveč Magna Carta (Velika listina svobodščin). Evropska kultura je več kot le vsota številnih narodnih kultur in držav. Kulturne značilnosti Evrope so zakoreninjene v njeni svobodi, različnosti, večjezičnosti, izmenjavi in vzajemnem oplajanju, tudi navzven. Čas je vedno ustrezen za spodbujanje močnejše in bolj ponosne evropske zavesti: »Evropski humanizem je trajen proces vnovične pripojitve.« (Julia Kristeva).

Erazem Rotterdamski, *Querela pacis* (Tožba Miru), Basel, 1518. Naslovnica. Spis po naročilu zveze francoskih, španskih, angleških in habsburških vladavin z namenom varovanja trajnega miru v Evropi; manifest pacifizma (© Univerzitetna knjižnica v Baslu, UBH DJ III 5) <http://dx.doi.org/10.3931/e-rara-23180>

Bibliografija

- Acemoglu, Daron/Robinson, James A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Currency.
- Albert, Hans (1986). *Freiheit und Ordnung: Zwei Abhandlungen zum Problem einer offenen Gesellschaft (Beiträge Zur Ordnungstheorie und Ordnungspolitik)*. Mohr Siebeck.
- Assmann, Aleida (2018). *Der europäische Traum. Vier Lehren aus der Geschichte*. C.H. Beck Verlag, München.
- Berman, Harold J. (2009). *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. Harvard University Press.
- Ian Buruma & Avishai Margalit (2004), *Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies*. Penguin Press, 2004.
- Diamond, Jared (2005). *Guns, Germs & Steel: The Fates of Human Societies*. W. W. Norton & Company, revidirana izdaja.
- Ferguson, Niall (2018). *Civilisation: The West and the Rest*. Penguin.
- Frank, Berthold (2014). *Größe macht dumm. Die alte Erzählung vom Frieden genügt nicht mehr – Europa sucht verzweifelt neue Leit motive. Dabei liegt es längst auf der Hand: Das große Ziel heißt kleiner werden*. 2. januar 2014, DIE ZEIT št. 2.
- Gellner, Ernest (1989). *Plough, Sword and Book. The Structure of Human History*. University of Chicago Press.
- Jones, Eric L. (2003). *The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia*. Cambridge University Press.
- Kristeva, Julia (2014). *Frage und teile. Europa, deine Mütter: Die Philosophin Julia Kristeva über eine Kultur, die von der ganzen Welt bewundert wird*. Interview von Elisabeth von Thadden. DIE ZEIT št. 2/2014, 2. januar 2014.
- Landes, David S. (1998). *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Rich and Some So Poor*. W. W. Norton & Company.
- Mbembe, Achille (2018). *Politiques de l'inimitié. La Découverte*.
- Sölter, Arpad A. (1996). *Moderne und Kulturkritik. Jürgen Habermas und das Erbe der Kritischen Theorie*. Bouvier Verlag, Bonn.
- Vietta, Silvio (2019). *Europas Werte. Geschichte – Konflikte – Perspektiven*. Verlag Karl Alber (Freiburg/München).
- Weede, Erich (2000). *Asien und der Westen. Politische und kulturelle Determinanten der wirtschaftlichen Entwicklung*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.
- Weede, Erich (2005). *Balance of Power, Globalization and the Capitalist Peace*. Potsdam: Liberal Verlag.
- Wittfogel, Karl August (1957). *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*. Yale University Press.

Geneza razstave *Evropa – dediščina humanistov*

dr. Christian Gastgeber, Avstrijska akademija znanosti

EUNIC Avstrija se je kot nova ustanova javnosti prvič predstavila 24. februarja 2015 v Avstrijskem muzeju ljudskega življenja in umetnosti na Dunaju. Tedaj se je porodila zamisel o razstavi, osredotočeni na temo skupne Evrope. Sprva kot pobuda Martina Krafla (Češki center), tedanjega predsednika EUNIC Avstrija, o ekspoziju, ki bi ga predstavil na seji upravnega odbora. Tako je bil oktobra istega leta oblikovan prvotni koncept razstave: sprva mišljen kot manjša predstavitev v treh do petih državah se je razvil v velik projekt s 23 udeleženi državami.¹

Tematsko iztočnico smo zajemali iz naše stroke, in sicer evropskega humanizma od 15. stoletja naprej. Cilj ni bil zgolj postaviti biografskih spomenikov vplivnim humanistom, temveč jih povezati s sodobno Evropo.

Namen je bil prikazati humaniste kot usmerjevalce političnih in družbenih sprememb, njihove, za tisti čas revolucionarne ideje kot katalizatorke preporoda. Filozofe smo želeli z zaprašenih strani (latinskih) razprav postaviti na govorniški oder evropske misli in javnosti predstaviti, kako je skupek vse te modrosti reformiral sodobno Evropo. Zastavili smo si več ciljev: najprej, zgodnjega evropskega humanizma ne smemo omejevati na velikane intelektualne zgodovine, kot sta Petrarka ali Erazem Rotterdamski, saj so v vsaki državi in vsakem večjem mestu delovali učenjaki, ki so lokalno in regionalno prispevali k novemu načinu razmišljanja. Po drugi strani pa je treba sodobnim Evropejcem sporočiti, da je bila razvojna pot danes samoumevnih vrednot ter socialnih možnosti dolga in kompleksna. Njihova uveljavitev ni prišla čez noč, razumniki pa so bili zaradi svoje predanosti novim idejam pogosto žrtve sovražnosti in preganjanja. Ideal Evrope miru in kulturnih vezi je potreboval dolgo časa za izpolnitev. Ob današnji protievropski nastrojenosti je imelo od vsega začetka pri projektu pomembno vlogo spodbujanje samorefleksije vsakega obiskovalca razstave:

učenje za prihodnost z retrospekcijo o skupni kulturni dediščini.

Naredili smo izbor mislecev, ki so s svojimi nazori prehajali tradicionalne meje in razgibali pomembne ideje o nepogrešljivih evropskih vrednotah: strpnosti, enakosti, emancipaciji (s tem tudi spodbijanju omejevanja svobode osebne rasti), večjezičnosti (kar vključuje priznavanje jezika in literature »drugih«), mobilnosti (kar omogoča srečevanje drugih kultur in vzajemne vplive) in mednarodnem sodelovanju.

Ker se je razstava morala razlikovati od tradicionalnih biografskih predstavitev, smo razvili še zlasti dognan koncept, ki v njeni izvedbi odraža tudi idejo evropske kohezije: za vsako državo sta bila v obdobju od 15. do 17. stoletja izbrana dva humanista – glede na sedanje državne meje. Ena od dveh osebnosti naj bi se priselila iz druge države in imela v novi domovini trajen vpliv; druga osebnost naj bi se izselila, tj. bila rojena in odrasla v eni, vpliv pa imela v novi državi stalnega prebivališča. S tem poudarimo vidik kulturne mediacije (plakati navajajo vse pomembne kraje delovanja). Kjer je mogoče, smo si prizadevali izbrati tudi humanistko. Življenjepisne podrobnosti smo omejili na življenjsko in tematsko področje humanistovih najpomembnejših, z omenjenimi vrednotami povezanih del. To je dopolnil še pomemben izrek ali citat avtorja.

Zasnova je predvidela še en vidik evropskega sodelovanja: nismo želeli sami izbrati učenjakov iz različnih držav, temveč smo za to zaprosili akademsko partnersko institucijo vsake članice. Ob navdušenem odzivu 23 partnerskih držav smo doživeli nepopisno veselje. Sodelovanje je bilo plodovit izziv tudi za pridružene partnerke EUNIC Avstrija (Švica, Gruzija, Turčija, Ukrajina), ki so zavzeto pripomogle k skupnemu projektu.

Sporočilo je dragoceno. Vse večja soudeležnost evropskih držav potrjuje trdnost in poenotenost evropske tvorbe in njenih vrednot.

¹ Razstavnega projekta EUNIC Avstrija so se udeležile Gruzija, Ukrajina in Turčija, vendar ne Litva.

Humanizem – vir evropskih vrednot

Svoboda, samoodločba, izobraževanje in človeško dostojanstvo – vrednote, ki jih v današnji Evropi štejejo za samoumevne. Vendar so bila za njihovo snovanje in uveljavitev potrebna stoletja zavzetega dela in boja.

Čas humanistov 15. in 16. stoletja, obdobje renesanse, je mogoče videti kot rojstvo pomembnih idej in terminov. Tako imenovani humanisti – predstavniki nove razumske metode umeščanja človeka v družbo in svet kot celoto – so delovali kot učenjaki na univerzah, na vladarskih dvorih, v samostanih, knjižnicah, kot domači učitelji bogatih družin ali kot svobodni učenjaki. S samoudejanjanjem, poučevanjem in objavljanjem lastnih del v Evropi, pa tudi zunaj njenih meja, so zapustili trajne spomenike novih miselnih tokov najrazličnejših usmeritev.

Vendar jih je vse povezovala osnovna ideja o jeziku, s katerim je ljudem zagotovljeno posebno mesto na svetu – sposobnosti, ki jo je treba kritično uporabiti za iskanje resnice, z oddaljitvijo od golega ponavljanja avtoritarnih mnenj ter s premikom k ponovni, individualni presoji in kritični ozaveščenosti. S tem posebno vlogo prejme tudi dialog.

Ker so prav v tem času (sredi 15. stoletja) izumili sodobni tisk – prelomnica je po revolucionarnosti primerljiva z današnjim spletom –, je bilo nenadoma mogoče po Evropi in širše razmeroma hitro razširjati besedila, spise in misli, o njih razpravljati in jih razvijati. Izhodišča za zorenje vplivnega razumniškega gibanja in njegovih racionalno-posvetnih idej so bile vrednote zahodnega krščanskega sveta. Od 19. stoletja je znano pod imenom humanizem.

Zemljevid evropskih humanistov

Mobilnost

Emancipacija

Večjezičnost

Človeško
dostojanstvo

Strpnost

EUNIC
EU National Institutes
for Culture

Pike označujejo rojstni kraj posameznega humanista.
Puščice prikazujejo širjenje humanističnih idej po Evropi.

Humanizem v Evropi

»Nenasiten sem, ko gre za knjige ... Zlato, srebro, dragulji, škrlatna ogrinjala, marmorne palače ... dajejo le nemo in površinsko zadovoljstvo, knjige nas radostijo v najglobljem bistvu, nas nagovarjajo, nam svetujejo in z nami tako rekoč sklenejo živo, globoko prijateljstvo.«

Petrarka, pismo Giovanniju dell'Incisi, *Epistolae familiares* – Pisma prijateljem 3, 18

Petrarka

20. 7. 1304–19. 7. 1374

Kot sin izgnanega firenškega odvetnika je Petrarka mladost preživel v Avignonu, ki je bil v tistem času zaradi navzočnosti papeža in kurije (osrednjega urada Svetega sedeža) mednarodno kulturno središče. Z gmotno podporo mecenov iz družine Colonna je lahko potoval po Evropi, v Pariz, Liège, Aachen, Köln in Lyon, pozneje tudi v Rim, ter se na podeželskem posestvu v francoskem departmaju Vaucluse posvetil pisateljevanju. Čeprav si je želel uveljaviti sloves neodvisnega razumnika, je vzpostavil stike z italijanskimi mogočniki, ki so si z obiskom že priznanega pesnika povečali družbeni ugled: po bivanju v Parmi in Veroni je med drugim več let služboval pri milanski plemiški družini Visconti z diplomatskimi odposlanstvi v Prago in Pariz. Od leta 1368 je živel pri družini Carrara v Padovi; imel je hišo v bližnji vasi Arquà, kjer je umrl in bil pokopan.

Zaradi zgodnje seznanitve z rimskimi klasiki, kot sta Ciceron in Vergil, ter tudi s sv. Avguštinom, najvplivnejšim cerkvenim očetom na krščanskem Zahodu, je Petrarka nastopil kot obuditelj klasične izobrazbe po obdobju teme. To samoposlanstvo je vrhunec doseglo s kronanjem za pesnika na rimskem Kapitolu leta 1341. Navdušenje nad antičnim svetom je vodilo v odkrivanje izgubljenih besedil, filološko ukvarjanje

z napakami in popačenji v prevodih pisanih spomenikov ter težnjo k znanju grščine. Izrazilo se je tudi v Petrarkovem političnem aktivizmu za vnovično oživitev nekdanje rimske slave: z objavami je podprl senatorja Colo di Rienza v boju zoper rimsko plemstvo (1347) ter si prizadeval za vrnitev Svetega sedeža v Rim in posredovanje Karla IV., vladarja Svetega rimskega cesarstva, v Italiji.

Čeprav Petrarka danes slovi po lirskem opusu v ljudskem jeziku – italijanščini (sonetih, posvečenih Lauri), je o sebi negoval podobo latinskega avtorja knjig – mdr. biografij velikih Rimljanov, epa o drugi punski vojni (Afrika) ter religioznih in moralno-filozofskih del (od katerih je bilo še zlasti uspešno *De remediis utriusque fortunae* o ustreznem ravnanju ob dobri ali nenaklonjeni usodi). Več epistolarnih zbirk priča o široko razpredeni mreži dopisnikov (med njimi je Johann von Neumarkt, kancler Karla IV. Luksemburškega), hkrati pa so z namenom ohranjanja njegove pisave za zanamce korespondenčni korpusi sistematično urejeni in pogosto revidirani.

Petrarka, freska v Vili Carducci v firenškem okraju Legnaia, slikarja Andree del Castagna, okoli 1450 (© Wikimedia Commons, Galerija Uffizi, Firenze)

»Za pravega plemeniteža ne štejem tistega, ki okoli vratu nosi zlate trakove ali stene in veže krasi s slikami prednikov, temveč nekoga, ki domovino in rojake ne samo razsvetljuje, ampak tudi podpira z lastnimi pravimi vrlinami, tj. z izobrazbo, oliko in spretnostjo izražanja.«

Erazem Rotterdamski, *Pismo Jacobu Wimphelingu*, september 1514

Erazem Rotterdamski

28. 10. 1466–12. 7. 1536

Erazmovo življenjsko delo je postalo program sodobne Evrope. Neskončno zvedav in kritičen um z izjemnimi jezikovnimi veščinami je kot nihče drug zaznamoval več generacij; nagrade in stipendije Erasmus še vedno poudarjajo njegov pomen za današnjo Evropo.

Po kakovostnem šolanju ga je gmotna stiska prisilila, da je kot nezakonski sin duhovnika vstopil med klerike v Goudi, dokler ni z odvezo zaobljube in škofovsko podporo odšel študirat v Pariz, eno vodilnih evropskih univerzitetnih mest. Od takrat se je gibal med Parizom, Leuvnom in Anglijo. Na teh potovanjih je ob širjenju razgledanosti in kroga prijateljev iz kanonika prerasel v učenjaka svobodnega in odprtega duha.

Erazmovo izobraževanje je vrhunec doseglo s študijem teologije v Italiji, domovini takratnih humanistov. Pomembni postaji sta bila Torino, kjer se je posvetil študiju, in Benetke, kraj edinstvene tiskarne Alda Manuzia. Njegovo nadaljnje

življenje je prav tako zaznamovalo prehajanje med evropskimi državami, prekinjeno z mirnimi obdobji v Baslu in Freiburgu im Breisgau. Svoje življenjsko delo je na kratko povzel v *Apologiji življenja* (1514):

... Živel sem za študij literature, kar me je obvarovalo pred številnimi pregrehami ... veliko jih priznava, da so ob branju mojih knjig postali ne le bolj modri, ampak tudi boljši ljudje. Gonja za denarjem se me nikoli ni dotaknila, prav tako name ne vpliva slava, niti najmanj ... kjer koli sem živel – morda mi je dovoljeno, da to o sebi izrazim nekoliko ošabno, vendar je res – so me cenili ugledni in hvalili čaščeni ljudje. Ni ga kraja – Španija, Italija, Nemčija, Anglija, Škotska –, kjer me ne bi želeli povabiti za gosta.

Erazem je k mednarodnemu diskurzu prispeval s pomembnimi deli kritične misli, vključno z razpravami zoper tradicijo. Najuspešnejša med njimi je bila zbirka več kot štiri tisoč klasičnih modrosti in rekov (*Adagia*).

Erazem Rotterdamski, upodobitev Hansa Holbeina mlajšega, 1523 (© A. Beyer, *Das Porträt in der Malerei*, München, 2002, 123)

Avstrija

»Ustvarja skladnost in rešuje spore; miru daje prednost pred vojno in koristi podanikov postavlja pred svoje. Nezadržno je velikodušen, izogiba se ošabnosti in pretencioznosti, ne boji se nobene priče, razen lastne vesti. Kraljevsko veličastnost izkazuje v besedah in ravnanjih, pogledih in kretnjah. Nauči se potrpežljivo trpeti lakoto, mraz in vročino, prav res, z vsakim dejanjem izraža samoobvladovanje, sledi preudarnosti, ohranja zmernost, ljubi pravičnost in moralno trdnost. Če si vse to vzame k srcu, kot upam in želim, naše družine ne bo le proslavil z bleščečo častjo, ampak tudi dosegel srečo, uresničljivo s človeško močjo, in s tem postal edinstven vzor vrline.«

Avstrijska narodna knjižnica, Cod. 10573, O vzgoji princa: Elizabeta sinu Vladislavu

Elizabeta Habsburška

1437–30. 8. 1505

Rojena leta 1437 v rodbini Habsburžanov kot hči Alberta II. Nemškega (rimsko-nemški kralj 1438–1439), z bratom Ladislavom Posmrtnim (1440–1457) je odraščala na dvoru Friderika III. in bila deležna prvovrstne zgodnje-humanistične izobrazbe: Enea Silvio Piccolomini (1405–1464) je za Ladislava zasnoval učni program, humanističnim načelom je prav tako sledil njegov domači učitelj Johannes Tröster († 1485). Leta 1454 se je Elizabeta v Krakovu poročila s poljskim kraljem Kazimirjem IV. Jageloncem (1427–1492); trije od njenih trinajstih otrok so na prestolu nasledili očeta. Najstarejši sin Vladislav (1456–1516) je vladal na Češkem in Ogrskem; njegova otroka Ana (rojena 1503) in Ludvik (rojen 1506) sta se 1515 na Dunaju poročila z vnukoma cesarja Maksimilijana I.: po odločilnem porazu v bitki pri Mohaču leta 1526 naj bi te poročne vezi Habsburžanom prinesle češko in ogrsko krono.

Pod Kazimirjem IV. in njegovimi sinovi je Poljska doživela kulturni razcvet, krakovski dvor je odprto sprejemal humaniste, kot je Filip-po Buonaccorsi (Callimachus Experiens, † 1497); na Univerzi v Krakovu je študiral tudi Konrad Celtis. Obdarjena z izjemno samozavestjo se je Elizabeta ob možu in po njegovi smrti uveljavila kot podpornica umetnosti.

Ob poroki Elizabetinega sina Vladislava 1502 je nastal poučen sestavek za prestolonaslednika. Kot priročni vodnik ga je od matere v dar prejel sin, ki je poosebljal vzor razgledanega in pravičnega vladarja miru. Tudi če napotki niso bili izraženi z Elizabetinimi lastnimi besedami, so bili podani v njenem imenu in so ustrezali njenim stališčem. S tem ponazarja kraljičino vlogo pri posredovanju humanističnih vrednot.

VPLIVNA DELA

De institutione regii pueri (O vzgoji princa, 1502)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Dunaj, Gradec, Dunajsko Novo mesto (AT), Székesfehérvár (HU), Krakov (PL)

MREŽA HUMANISTOV

Enea Silvio Piccolomini/papež Pij II. (IT), Johannes Tröster (DE/AT), Kaspar Wendel (AT), Kaspar Schlick (CZ/AT), Johannes Hinderbach (AT/IT), Philippus Buonaccorsi Callimachus (IT/PL), Jan Ostroróg (PL)

NA UPODOBITVI:

Elizabeta in kralj Kazimir IV. Jagelonec, po Marquardu Hergottu, Pinacotheca Principum Austriae. St. Blasien/sv. Blaž) 1773, Taf. X (© UBW Dunaj, III-58.960)

»Večina teh rokopisov je bila popolnoma zaprašena, neurejena, neprijetnega vonja in domala preperela v povsem zatemnjeni sobi, kjer bi morali svečo prižgati tudi opoldne. Kot iz umazanega zapora sem te uboge rokopise odrešil njihovega dolgoletnega turobnega prebivališča, da bi uzrli luč dneva, in jih lastnoročno očistil ...«

Commentarii de Augustissima Bibliotheca (Zgodovina Knjižnice cesarskega dvora) ..., 1. zvezek, 71; ob prevzemu nalog knjižničarja na Dunaju

Peter Lambeck

13. 4. 1628–4. 4. 1680

Rojen očetu učitelju v protestantskem Hamburgu, Peter Lambeck uteleša vzor novo-veškega »Erasmusovega študenta«: študijska pot ga je vodila k najbolj znanim mentorjem v Amsterdam, Leiden in Pariz. Pod pokroviteljstvom strica Lucasa Holsteja, knjižničarja Vatikanske knjižnice, ki se je zanj zavzemal v Rimu, se je tu posvetil raziskovalnemu delu in sprejel rimskokatoliško vero; študij je nato nadaljeval v Toulousu in Bourgesu. Čeprav izučen za odvetnika, je bil v srcu naklonjen latinski in predvsem grški literaturi. V tem se je izkazal za humanista italijanske tradicije, s posebno zavzetostjo pri ohranjanju in razširjanju klasične in srednjeveške svetopisemske dediščine. Toda viri za pridobivanje grških besedil z Vzhoda so bili v baroku omejeni; prednostna naloga je bila obnoviti rokopise, zbrane vse od 16. stoletja, jih predstaviti javnosti in omogočiti njihovo nadaljnje proučevanje. V tem pogledu je Lambeck

opravil pionirsko delo. Kot profesor zgodovine v Hamburgu (od 1651) in s prelomnim uvajanjem nastavkov za literarno zgodovino (1659) je že izrazil prizadevanje za celovit pregled kulturne dediščine – čeprav žal s premalo presoje pri njegovem uresničevanju.

Mednarodni ugled v evropski intelektualni skupnosti si je pridobil s pionirskim katalogom Knjižnice cesarskega dvora, kjer je leta 1662 postal knjižničar. Delo je bilo zasnovano v 25 zvezkih, vključevalo naj bi celotno knjižnično zbirko v vseh jezikih, ki jih je obvladal. Navsezadnje je osem tiskanih zvezkov določilo nova merila za katalogizacijo pisnih spomenikov kulturne dediščine in odmevno zaznamovalo celotno Evropo. Za razprave o specializiranih temah je Lambeck vzpostavil vseevropsko mrežo učenjakov s središčem na Dunaju.

VPLIVNA DELA

Prodromus historiae literariae (Pregled literarne zgodovine, Hamburg, 1659), *Commentarii de Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi* (Zgodovina Knjižnice cesarskega dvora in katalogizacija zbirke grških rokopisov, Dunaj, 1665–1679), zbirka pisem

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Hamburg (DE), Amsterdam, Leiden (NL), Pariz, Toulouse, Bourges (FR), Rim, Benetke (IT), Dunaj, Mariazell, Innsbruck (AT)

MREŽA HUMANISTOV

Daniel Papebroch (BE), Matthaeus Merian (CH), Johann Heinrich Boeckler, Johann Friedrich Gronovius, Friedrich Lindenberg (DE), Lucas Holste (IT), Gerhard Johannes Voss, Isaak Vossius (NL), Étienne Baluze, Sébastien Cramoisy, Henri Valois (FR), Philippus Miller (VB)

NA UPODOBITVI:

Lambeckov portret avtorja Johanna Jacoba Haida, v: J. Brucker, *Ehrentempel der Deutschen Gelehrsamkeit*. Augsburg, 1747, 80 (© zasebna last)

 Bolgarija

Hristofor Žefarović

(Hristofor Zhefarovich) ok. 1690–18. 9. 1753

Hristofor Žefarović je bil konec 17. stoletja rojen v mestu Dojran, ki je bilo v tistem času pod Osmanskim cesarstvom. Sin bolgarskega protestantskega duhovnika je tudi sam postal redovnik. Kot dobro izobražen in prosvetljen potujoči menih je poslikaval knjige, ikone in liturgične posode ter z njimi trgoval. Leta 1734 je v Beogradu zaslovel kot ikonopisec. Nekaj časa je preživel v samostanu sv. Nauma v Ohridu. Kot umetnik je prispeval k stenskim poslikavam samostanov v Bodjanih (RS, Vojvodina, 1737) in Siklósu (južna Madžarska, 1739) ter ikonostasu cerkve sv. Nikolaja v Kozaniju (severna Grčija). Od 1740 se je posvetil izključno bakrorezom in knjižnim ilustracijam.

Pri knjižnem tisku je sodeloval z gravirnico Thomasa Mesmerja na Dunaju. Na papir je natisnil svete podobe in za tisk pripravil bakroreze (slovanskih) svetnikov. S pomočjo delavnice je njegova slikarska umetnost krasila tudi

dela, ki so razširjala ilirizem. Najpomembnejše med njimi je *Stemmatographia* v cerkvenoslovansčini. Knjiga se je med Južnimi Slovani hitro razširila. Poleg 99 grbov držav, regij in mest vsebuje dvajset portretov bolgarskih in srbskih vladarjev in svetnikov ter 56 grbov slovanskih in drugih balkanskih držav s pojasnjevalnimi štirivrstičnicami – najzgodnejši primer novoveške sekularne bolgarske in srbske poezije.

S*temmatographia* ima pomembno vlogo pri duhovnem prebujenju ter rasti Bolgarov in Južnih Slovanov; močno je vplivala na bolgarsko renesančno kulturo. Več stoletij je bila vzor ikonopiscem, slikarjem in knjižnim ilustratorjem ter je na začetku 19. stoletja z vračanjem k »stari domovini« Evropi in njeni civilizacijski ureditvi utemljila nastavke za razvoj kulturno-političnega gibanja balkanskih narodov.

VPLIVNA DELA

Stemmatographia (Dunaj, 1741), *Opis Jeruzalema* (1748), učbeniki

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Dojran, Ohrid (MK), Beograd, Bodjani (RS), Siklós (HU), Kozani, Solun (GR), Jafa, Jeruzalem (IL), Moskva (RU)

MREŽA HUMANISTOV

Častni član cesarske Akademije znanosti na Dunaju in Kraljeve akademije v Münchnu

NA UPODOBITVI:
doprnski kip v Starem Dojranu (MK)
(© zasebna fotografija)

»Tako kot čebela iz raznovrstnih dehtečih cvetov nabira med in vosek, je tudi Filip Stanislavov, škof Velike Bolgarije, iz različnih knjig svetih praočetov sestavil in uredil zbirko *Abagar* ter jo predstavil svojemu bolgarskemu ljudstvu, da bi jo lahko nosili kot veličastno relikvijo svetnika.«

Sklep *Abagarja*

Filip Stanislavov

ok. 1612–ok. 1674

Medtem ko so zahodnoevropske države že doživljale stoletja humanizma, je bilo prvi diih obnovljenega spomina na nekdanjo veličino bolgarske države in njene kulture začutiti šele v 17. stoletju. Eden teh »znanilcev« je bil »mednarodni študent« Filip Stanislavov. Rojen je bil leta 1612 v vasi Oreš pri Svištovu ter je med 1627 in 1633 na Papeškem ilirskem kolegiju v Loretu študiral teologijo, zgodovino, geografijo, italijanščino in latinščino. Obvladal je tudi turški, tatarski in vlaški jezik. Med letoma 1633 in 1635 je bil na papeškem dvoru v Rimu imenovan za uradnega tolmača Urbana VII. za slovanske in druge jezike.

Stanislavov je z Zahoda domov ponesel poslanstvo razsvetljevanja: poučeval je mlade in ustanovil šolo. V svoji škofiji Nikopol je bogoslužje opravljal ne le v latinščini, ampak tudi slovanščini. V goreči želji, da izobrazbo razširi med Bolgare, je 6. maja 1651 v Rimu za

tisk pripravil molitvenik *Abagar* – prvo tiskano knjigo v moderni bolgarsščini.

Delo je pomembno z različnih vidikov: današnja svobodno Evropo opominja na prekinjeno življenje velike balkanske civilizacije in potrebo po oživitvi spomina nanjo, za vrnitev zaslužnega položaja bolgarski identiteti v evropskem kulturnem prostoru.

Knjiga je poziv Bolgarom, sosednjim balkanskim državam in evropskim narodom, klic k solidarnosti in skupnemu humanističnemu iskanju.

VPLIVNA DELA

Abagar – zbirka pridig v cirilici s cerkvenoslovanskimi, srbohrvaškimi in novobolgarskimi jezikovnimi prvinami (Rim, 1651)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Oreš (BG), Loreto, Rim (IT), Nikopol, Trančovica (BG)

NA UPODOBITVI:

izsek iz *Abagarja* (© Narodna knjižnica v Sofiji)

 Ciper

»Človeški um vodi samo razum, um je voljan slediti le racionalni misli. Razum vzbudi intelekt, naj mu je všeč ali ne ... Le s filozofijo racionalnosti sem se zanašal na pravo in božjo filozofijo, verjamem, da je moje obsežno in izčrpno delo privedlo k njeni izpolnitvi.«

Nova de universis philosophia, posvečena papežu Gregorju XIV.

Franciscus Patricius

(Frane Petrić, Francesco Patrizi) 25. 4. 1529–6. 2. 1597

Rojen je bil na otoku Cherso (današnji hrvaški Cres), študiral je v Benetkah, Ingolstadt in Padovi. Potoval je v različna italijanska mesta in nekaj časa bival na Cipru, kjer je izpopolnjeval znanje grščine in zbiral grške rokopise. To je bilo odločilno obdobje Petričevega življenja, posvečenega poglobljenemu študiju pisne filozofske zapuščine antike. Odpotoval je v Španijo in pozneje na povabilo Univerze v Ferrari predaval Platonovo filozofijo (1578). Tam je deloval vse do pobude kardinala Ippolita Aldobrandinija za poučevanje na Univerzi v Rimu (1592). Tako je zadnja leta kot eden redkih filozofov posvetil podajanju Platona v univerzitetnem okolju poznorenesančne Italije.

Njegov najpomembnejši prispevek k renesančni filozofiji in s tem temeljem nadaljnjega evropskega intelektualnega razvoja sta bila

delo *Peripatetične razprave* (Benetke, 1571) in utemeljitev nove univerzalne filozofije *Nova de universis philosophia* (Ferrara, 1591). Pri tem ni šlo več samo za prevzemanje vplivnih idej, temveč kritičen vpogled v tradicijo. Ta je zahteval podrobno analizo predlog, vključno s kritiko Aristotela; iz teh nastavkov je izšla njegova antiaristoteljska filozofija z izkazovanjem prednosti Platonovemu nasprotnemu filozofskemu polu. Zanimanje za antično tradicijo in njeno uporabnost v sodobnem času se je odražalo tudi v Petričevem študiju starorimske vojske in njenih taktik (1583, 1593). Poleg Platona se je posvečal tudi platonikom ter se dotaknil celo vprašanja magije v delu Hermesa Trismegista. Izid: leta 1592 je ta kritični mislec pristal na seznamu prepovedanih knjig.

VPLIVNA DELA

Discussionum peripateticarum tomi primi libri XIII (1571), *La milizia romana di Polibio, di Tito Livio e di Dionigi Alicarnaseo* (1583), *Della nuova geometria libri XV* (1587), *Nova de universis philosophia* (na podlagi Aristotelove filozofije, 1591), *Magia philosophica* (Zaratustrov in kaldejski nauk, 1593)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Cres (HR), Ingolstadt (DE), Benetke, Padova, Ferrara, Rim (IT), Ciper

MREŽA HUMANISTOV

Matthias Flacius (HR), Bernardino Telesio, Jacopo Mazzoni, Alfonso II. d'Este, vojvoda Ferrare, Ippolito Aldobrandini/papež Klemen VIII. (IT)

NA UPODOBITVI:

portret, v: *Philosophiae de rerum natura libri II priores* (© zasebna last)

»Teško je, če ne nemogoče, da človek kot 'družbeno bitje' lastno popolnost doseže sam zase, onstran popolne družbe. Kot del celote postane nekako nekoristen in odvečen, če ni popolnoma poenoten z njo, nič drugače od roke ali stopala, ločenih od telesa.«

Breve institutione dell'ottima republica. Benetke, 1578, 3

Giasone De Nores

(Iason De Nores) ok. 1530–1590

Giasone De Nores je bil rojen leta 1510 v Nikoziji, v frankovski plemiški rodbini med kraljevino dinastije Lusignanov. Družina je bila izvorno normanskega rodu, Giasone pa je pripadal znameniti veji De Noresa, prvega grofa Tripolisa († 1542), ki je naziv odkupil od Benetk. Filozofijo je študiral v Padovi (okoli 1530–1535), kjer je temeljno izobrazbo prejel od humanistov Trifoneja Gabriela in Speroneja Speronija. Deloval je med Ciprom in Benetkami; v italijanskem mestu se je v petdesetih letih šestnajstega stoletja pridružil tako imenovani Accademii dei Pellegrini.

V začetku šestdesetih let šestnajstega stoletja se je vrnil na Ciper in se poročil s Caterino Syngletico, vendar ga je grožnja neizogibnega osmanskega vdora navsezadnje prisilila k prebegu. Malo pred 1570 se je nastanil v Padovi in bil na tamkajšnji univerzi imenovan za profesorja

moralne filozofije. Do smrti leta 1590 je napisal sedemnajst knjig o retoriki, politični znanosti, filozofiji, kozmografiji, geografiji in literarni teoriji.

Filozofsko je bil aristotelik; filozofija bi morala biti tudi uporabna. Njegova moralna filozofija je bila tako namenjena pripravi študentov na dejavno življenje v družbi. Temu vidiku družbene filozofije, ki jo je razčlenil tudi s tabelaričnimi prikazi, je posvečal posebno pozornost. Edina želená dobrina vseh dejavnosti znotraj družbe je bila dobro urejena država. Poleg Aristotela je tudi Cicerona štel za vzor retorike, ki jo je v svojem delu spajal z moralno filozofijo. De Noresov nazor je med poznorenesančnimi beneškimi patriciji postavil pomemben temelj politične misli.

VPLIVNA DELA

Opombe k Horaciju, *De arte poetica* (1553), *Breve trattato dell'oratore alla studiosa et valorosa gioventù de' Nobili della illustrissima Republica Vinitiana* (1574), *Breve institutione dell'ottima republica* (večinoma po Aristotelovih delih) (1578), Opombe k Ciceronovi filozofiji življenja in morale (1581), *Tavole del mondo et*

della sphaera (vključno z uvodom v Aristotelovo filozofijo narave) (1582), *De constitutione partium universae humanae et civilis philosophiae* (po Aristotelu) (1584)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Nikozija (CY), Benetke, Padova (IT)

MREŽA HUMANISTOV

Gian Vincenzo Pinelli, Francesco Patrizi, Filippo Mocenigo, Trifone Gabrielli, Sperone Speroni (IT)

NA UPODOBITVI:

naslovnica *Breve institutione dell'ottima republica* (© zasebna last)

»Dovolj smo močni in pogumni, sposobni vzdržati vse zlo, vendar naš um trpi zaradi grešnega bremena zlonamernih del. Do domovine, ki je na robu propada, ni najti ljubezni, in skoraj nihče od njenih skrbnikov se ne zavzema za njen blagor.«

Iz satire na sv. Venceslava

»Z žensko povezane srčne bolečine in skrbi umu skoraj ne pustijo prosto tavati, morda le ob morebitnem zadovoljstvu, da ste našli ženo, ki se odlikuje ne samo z olikanim vedenjem, temveč tudi z dejavnim zanimanjem za literaturo. V dejstvo, da naša Češka lahko porodi tako čuden pojav, verjamem toliko kot v otroka z dvema telesoma ali v ribe pod plugom.«

O zakonski zvezi, okoli 1487, pismo Johannu Ridneju

Bohuslaus Hassensteinus a Lobkowicz

(Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic) ok. 1462–1510

Češki učenjak plemiškega rodu Bohuslaus Hassensteinus a Lobkowicz je študiral pravo v Italiji. Po diplomi je potoval po Afriki in Aziji, ki ju je opisal v pismih in potopisni pesnitvi. Kot najmlajšemu sinu mu je bila namenjena poklicna pot visoke duhovščine: sprva je bil provizor v Višegradu ter se pozneje potegoval za položaj škofa Olomuca in koadjutorja v Vroclavu – vendar obakrat neuspešno. Med letoma 1502 in 1503 je bival na dvoru kralja Vladislava Jagelonskega v Ofenu (današnji Budimpešti). Razočaran nad dvorno službo kot tudi cerkveno politiko, ki mu je škofovski naslov onemogočila kljub soglasnemu imenovanju olomuškega kapitelja, se je umaknil na svoj grad Hasištejn pri Chomutovu ter se posvetil literaturi, astronomiji in medicini. Na gradu Nelahozaves njegovo mogočno in

dragoceno knjižnico hranijo kot zapuščino rodbine Lobkowicz.

Bohuslaus Hassensteinus a Lobkowicz je bil nadarjen pesnik s strastjo do satire in vnet bibliofil. Humanistična izobrazba mu je veliko pomenila. Na Hasištejnu je ustanovil zasebno humanistično šolo, ki jo je mdr. obiskoval Matthaeus Aurogallus, poznejši profesor v Wittenbergu in Lutrov pomočnik pri prevodu Biblije. Negoval je široko razpredene stike s tujimi humanisti; Lobkowiczeva edinstvena zbirka grških rokopisov je bila dragocen vir urednikom dolgo po njegovi smrti.

VPLIVNA DELA

Drobna dela (Opuscula) (Erfurt, konec leta 1508); v drugi polovici 16. stoletja so bili v Pragi objavljeni številne latinske pesmi, pisma in tri razprave.

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Bologna, Ferrara, Benetke (IT), Praga, Blšany, Hasištejn Olomuc (CZ), Dunaj (AT), Budimpešta (HU)

MREŽA HUMANISTOV

Johann Geiler von Kaisersberg (FR), Peter Schott, Bernhard in Konrad Adelman von Adelmansfelden, Martin Pollich von Mellerstatt, Konrad Wimpina, Konrad Celtes (DE), Girolamo Balbi (IT), Augustinus Moravus, Iohannes Sslechte, Victorinus Cornelius de Wssehrd, Rodericus Dubravus (CZ)

NA UPODOBITVI:

portret (© Knjižnica narodnega muzeja, Praga)

»Ko v moji poeziji zasledite napako ali se vam kaj zdi nejasno, to odkrito povejte. Kajti podarila vam jo je mlada ženska. Prišel bo čas, ko me bo z nebes pogledal (bog poezije) Apolon in mi odvzel skrbi; tedaj vam bom dala boljše pesmi.«

Pesem mecenu Georgu Martinu von Baldhofenu, *Parthenicon*

»Pišem vam, ker ne morem prikriti ganjenosti nad vašo poezijo – pesmimi tako mladega dekleta! Ena je izvirna, druga edinstvena – a obe slehernega bralca osupneta bolj, kot bi želel priznati.«

Joseph Justus Scaliger, 1540–1609, vodilni novoveški evropski poznavalec E. J. Weston

Elizabeth Jane Weston

(Alžběta Johana Vestonie) 2. 11. 1582–23. 11. 1612

Ko se je štiriletna Elizabeth Jane z družino preselila na Češko, si nihče ni mogel predstavljati, da bo nekoč postala pesnica, v svojem času občudovana bolj kot William Shakespeare. S pomočjo domačega učitelja se je v svetovljanškem okolju praškega dvora naučila latinščine pa tudi nemščine, češčine in italijanščine. Po padcu v cesarjevo nemilost očima, alkimista Edwarda Kellyja, in po njegovi smrti leta 1597 je Weston podpora vladarjev, dvorjanov, diplomatov in cerkvenih dostojanstvenikov dosegala z omikano latinsko poezijo.

Hitro je zaslovela kot »izjemno nadarjena«; člani mednarodne skupnosti učenjakov so se potegovali za stik s »praško Sapfo« in prejeli njene pesmi. Weston je znala spolne vzorce svoje dobe spretno izkoristiti, s tem, ko je morebitnim dobrotnikom premeteno izkazovala trpljenje, šibkost in potrebo po zaščiti.

Kljub pesniškemu daru in uspehu ni ubežala usodi večine žensk tistega časa – poročila se je z enim od svojih učenih občudovalcev in pri 31 letih umrla ob (sedmem) porodu. Njeno delo pa je preživelo stoletja: ta še danes dragoceni biser avtoričino spretnost ustvarjalnega obravnavanja moške domene klasične dediščine spaja s presunljivim čustvenim svetom izrazite protagonistke svoje dobe.

VPLIVNA DELA

Parthenicon (Praga, 1606), *Poëmata* (Frankfurt na Odri, 1602)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Most (CZ)

MREŽA HUMANISTOV

Janus Dousa, Daniel Heinsius, Joseph Justus Scaliger (NL), Paulus Melissus, Wolfgang Gruningius (DE), Oswald Croll, Georg Martin von Baldhofen, Georgius Bartholdus Pontanus a Breitenberg, Georgius Carolides, Phillip de Monte (CZ)

NA UPODOBITVI:

portret (© Knjižnica narodnega muzeja, Praga)

Flandrija

»V Maroko nisem šel zaradi sodelovanja v sporih, temveč da bi skrivoma prodril v nedoumljivost njihovega verovanja, o njem razpravljaj z našimi teologi, nato pa se z Maročani ob vrnitvi tja posvetoval o njihovih verskih vprašanjih.«

Izsek iz pisma, 1. september 1542

Nicolaes Cleynaerts

(Nicolaus Clenardus) 5. 12. 1493–4./5. 11. 1542

Cleynaerts je na Univerzi v Leuvnu študiral jezike, literaturo in teologijo. Pod vplivom kolegija treh jezikov, ki ga je nedolgo prej ustanovil Erazem, se je učil grščine ter orientalskih jezikov hebrejščine in arabščine, ki naj bi jih poučeval tudi brez uradnega proforsorskega naziva. Kot duhovnik in prikrajšan za upanje na profesuro v Leuvnu, je izkoristil priložnost za stik z arabisti in arabsko kulturo.

Čeprav je sprva prevzel naloge knjižničarja pri sinu Krištofa Kolumba v Sevilji, se je znanje arabščine odločil poglobiti na Univerzi v Salamanci (obenem je poučeval podkraljevega sina). Nato je služboval kot domači učitelj brata portugalskega kralja, ki ga je spremljal v Évoro in Brago. Zatem se je iz arabskega jezika in kulture izpopolnjeval v Granadi ter poldrugo leto istemu cilju posvetil v maroškem Fesu. Gmotna stiska ga je prisilila k vrnitvi v Granado, vendar nadaljnja kraljeva podpora ni bila na voljo.

Cleynaerts je izkazoval odprt um – bolj v jeziku in literaturi kot v teologiji, pod vplivom Erazmovega nauka. Zavzel je kritično stališče do tradicionalnih metod učenja jezikov in razvil praktične priročnike. Uspeh je potrdil Cleynaertsova prepričanja: njegova hebrejska slovnica je v 16. stoletju doživela 23 izdaj, grški učbenik pa več kot petsto izdaj in ponatisov.

Cleynaerts se teoloških sporov med katoliki in protestanti ni udeleževal. Njegova usmerjenost je bila širša: ob nesoglasjih med kristjani in muslimani si je za spodbujanje dialoga prizadeval k temeljitemu znanju arabske kulture in vere. Namesto da bi se zanašal na tuje prevode, si je besedila želel brati v izvirniku. Seveda se je kot sin svojega časa nagibal k izkazovanju premoči krščanstva in spreobrnjenju muslimanov.

VPLIVNA DELA

Osnove hebrejske slovnice (Leuven, 1529), *Osnove grške slovnice, še zlasti oblikoslovja* (Leuven, 1530), *Grški priročnik za samostojni študij* (Leuven, 1531), *Latinska slovnica* (Braga, 1538), dva zvezka pisem (Antwerp, 1566)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Diest, Leuven (BE), Salamanca, Granada (SP), Fes (MA), Évora, Braga (PT)

MREŽA HUMANISTOV

Rutgerus Rescius, Iohannes Vasaeus, Iacobus Latomus (BE), Iohannes Dantiscus (PL), Fernando Colón, Luís de Toledo, Hernán Núñez (ES), André de Resende, Henrik I. Portugalski, Damião de Góis (PT)

NA UPODOBITVI:
kip v Diestu (BE) (© zasebna fotografija)

»Zakonska zveza ni bila ustvarjena toliko za nadaljevanje rodu kot za občutek skupnosti in neločljivo sopotništvo. Izraz 'soprog' se ne navezuje na izpolnitev in zadovoljevanje užitka, temveč na vzajemno vez (med možem in ženo) na vseh področjih življenja.«

De institutione feminae Christianae II (O uku krščanske ženske II.)

Joan Lluís Vives

(Iohannes Lodovicus Vives) 6. 3. 1492–3./6. 5. 1540

Zizobrazbo, pridobljeno v Valencii, Parizu in Leuvnu, je bil Vives vsestranski razumnik prirojene bistroumnosti, osupljive učenosti in globokega filozofskega uvida. Srečanje z Erazmom leta 1516 je ključno oblikovalo njegovo intelektualno zorenje; nanj je močno vplival Erazmov humanistični program, ki je prosvetljevanje prepletal s pobožnostjo; delil je tudi njegove mirovniške in izobraževalne ideje. Vives je pisal o podobnih temah, vendar v primerjavi s holandskim mislecem bolj sistematično in manj leposlovno. Po učiteljskih izkušnjah v Parizu, Leuvnu in Oxfordu (še vedno pod vplivom Erazma Rotterdamskega in Thomasa Mora, z izogibanjem sterilni akademski logiki) je ubral svojo pot.

Kot svobodni učenjak se je odmaknil od tradicije akademskih disciplin in se posvetil družbenim vprašanjem. V prepričanju, da so dekleta

in fantje po umskih sposobnostih enakovredni, se je zavzemal za literarno vzgojo deklet (s posebnim poudarkom na čednosti) ter poudarjal vlogo zakonske zveze kot prijateljske vezi med možem in ženo (ne da bi spodbijal ženino dolžnost poslušnosti zakoncu).

Njegov program oskrbe siromašnih je omogočil filozofsko podlago za potrebno institucionalno pomoč revnim in vodil v vrsto ukrepov (vključno z zavezanostjo k delu) za obubožane »plebejce«. Pri tem je vplival na družbene reforme cesarja Karla V. v nemških mestih. Vives je številne veje znanosti podvrget kritični proučitvi (vključno z matematiko, fiziko in medicino) ter se zavzemal za širjenje kurikuluma s sistematičnim študijem vseh področij vednosti. Njegov učni načrt je temeljil na celovitem proučevanju človeške naravi.

VPLIVNA DELA

Against the Pseudodialecticians (Zoper psevdodialektike, Leuven, 1519), *Annotations on Augustine's De civitate Dei* (Opombe k Avguštinovem *De civitate Dei* – O Božjem mestu, Basel, 1522), *The Education of a Christian Woman* (Uk krščanske ženske, Antwerpen, 1524), *On Assistance to the Poor* (O pomoči siromašnim, Brugge, 1526), *On Conflicts in Europe* (O sporih

v Evropi, Leuven, 1526), *Duties of a Husband* (Dolžnosti soproga, Brügge, 1529), *Areas of Science* (Veje znanosti, Antwerpen, 1531), *Rhetoric* (Retorika, Leuven, 1533), *On the Soul and Life* (O duši in življenju, Basel, 1538), *Exercises in Latin* (Vaje iz latinščine, Basel, 1539), *The Truth of the Christian Faith* (Resnica krščanske vere, Basel, 1543, posthumna izdaja)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Valencia (ES), Pariz (FR), Leuven, Brugge (BE), Oxford (GB), Breda (NL)

MREŽA HUMANISTOV

Guillaume Budé (FR), Erazem Rotterdamski (NL/BE/DE), Thomas More, Thomas Wolsey (GB), Adrianus Barlandus, Frans Cranevelt (BE), Damião de Góis (PT)

NA UPODOBITVI:

kip v Madridu (© zasebna fotografija)

Francija

»Humanističnim študijam se posvečam že zelo dolgo, teološke pa sem okusil samo s pregovorno konico jezika (ker so edino te vzvišene in naj se jih ne bi lotili zaletavo). Vendar so tudi s te razdalje moje oči ožarile s tako sijajno svetlobo, da se mi človeški nauki v primerjavi dozdevajo le sence; zdi se, da dehtijo z opojem, ki mu na zemlji ni primerljive sladkosti.«

Predgovor k psalterju *Quincuplex Psalterium* za Guillaumea Briçonnet, 1509

Jacobus Faber

(Jacques Lefèvre d'Étaples) ok. 1460–ok. 1536

Jacques Lefèvre d'Étaples, rojen v Étaple-su (Pikardija, severozahodna Francija) in nedvomno ena najbolj izrazitih osebnosti prvega vala francoskega humanizma, je bil v svojem času pogosto deležen primerjav s slavnim Erazmom Rotterdamskim. Vpliven odkrivalet besedil in govorec je s pariškimi predavanji zaznamoval vso Evropo.

Leta 1492 je uredniško poslanstvo nastopil kot posredovalec besedil, namenjenih tvorbi evropskega intelektualnega življenja, začeni z Aristotelovimi. Namesto učenih in težko razumljivih komentarjev si je prizadeval zagotoviti neposreden dostop do Aristotelovega dela. Pri tem je povzel metodologijo Italijana Ermolaa Barbara. Čeprav se je oprl na prevode italijanskih humanistov, je Lefèvre svojo latinsko različico Aristotela revidiral glede na grški izvirnik.

Na številnih potovanjih je prišel v stik s filozofijo velikih italijanskih humanistov Giovannijs Pica della Mirandole in Marsilia Ficina. V iskanju neznanih besedil je trikrat

obiskal Italijo. Podobno je raziskal tudi knjižnice nemških benediktinskih samostanov in odkrival nova mistična besedila. V tem vodilu je pripravil prvo tiskano izdajo del Hildegarde iz Bingna, Matilde iz Hackeborna, Elizabete iz Schönaua in Janeza Ruysbroeka.

Zanimal se je tudi za znanost, med drugim je zaslužen za številne opombe h glasbi in matematiki. Zlasti proti koncu poklicne poti, ko so bili v središču njegovih prizadevanj francoski prevodi Svetega pisma, je bil posledično deležen pregona, ki se ga je lahko ubranil le s kraljevo zaščito. Lefèvrovi predgovori k izdajam ponašajo njegovo delovno metodo in vire: izjemno točnost pri razumevanju del klasičnih avtorjev, spojeno s ciljem obujanja krščanskega življenja.

VPLIVNA DELA

Quincuplex Psalterium gallicum, romanum, hebraicum, vetus, conciliatum (1509, 1513 itn.)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Pariz, Nérac (FR), Rim, Firenze, Benetke (IT), Rupertsberg, Mainz, Aachen, Köln (DE)

MREŽA HUMANISTOV

Georgios Hermonymos, Guillaume Budé, Josse van Clichtove, François Vatable, Jean Salmon Macrin (FR), Wolfgang von Matt (AT)

NA UPODOBITVI:
naslovnica tiskane izdaje (©
Europeana, BnF Paris)

»Vzel sem njegov lanski potopis in ga prevedel v latinščino. Dejal sem si, da branje te knjige zagotovo ne bo nekoristno za tiste, ki ne razumejo francoščine, glede na čudovito pestrost avtorjevih popotnih opažanj, zbranih v teh treh zvezkih.«

Clusius o svojem prevodu dela *Les observations de plusieurs singularitez et choses mémorables trouvées en Grèce, Asie, Judée, Égypte, Arabie et autres pays estranges* Pierra Belona

Carolus Clusius

(Charles de L'Écluse) 18. 2. 1526–4. 4. 1609

Clusius, doma iz severne Francije, je bil nečak priora samostana svetega Vedasta (Gastona). Študiral je pri Philippu Melanchthonu v Wittenbergu in Guillaumeu Rondeletu v Montpellierju. Dopisoval si je z vsemi evropskimi naravoslovci in tesno sodeloval s tiskarjem Christophom Plantinom (in njegovimi nasledniki) v Antwerpnu. Clusius je zaslužen za izvirne razprave o rastlinstvu določenih evropskih območij in zbiranje podatkov o eksotičnih rastlinah. Kljub šibkemu zdravju je bil večni popotnik; obsežne odprave so ga vodile po Španiji, Portugalski, Nemčiji in Angliji.

Med potovanji je zbral toliko rastlin kot knjig. Zlasti so ga zanimala dela sodobnikov, ki jih je občasno prevajal za razširjanje njihove vsebine in dostopnosti med evropskimi bralci. Tako je z latinskim povzetkom ključno prispeval k posredovanju dela judovskega zdravnika

Garcie d'Orte (ki je deloval v indijski Goi). Poleg izključno botaničnih del se je posvečal tudi klasični literaturi in objavil biografije osebnosti, ki so veljale za vzornike, izpod peresa grškega filozofa Plutarha. Cesar Maksimilijan II. mu je zaupal vodenje dunajskega Botaničnega vrta (1573–1587).

Evropa temu velikemu renesančnemu učenjaku dolguje tudi gojenje in razširjanje krompirja in tulipanov. Clusius pooseblja mednarodno angažiranega humanista. Ohranjal je pisemske stike z učenjaki vse Evrope ter jim s potovanj pošiljal rastlinska semena in risbe. Največji dosežek Clusiusove poklicne poti je bil leta 1593 naslov profesorja botanike na Univerzi v Leidnu, kjer je ustanovil Botanični vrt, ki deluje še danes.

VPLIVNA DELA

Description of Spain (Opis Španije, 1571), *Records of rare plants in Spain* (Zapisi o redkih rastlinah Španije, 1576), *in Hungary, Austria and neighbouring regions* (Madžarske, Avstrije in sosednjih regij, 1583, 1584, 1601), *Ten books of exotic life forms* (Deset knjig eksotičnih življenjskih oblik, 1605)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Arras, Montpellier (FR), Madrid (ES), Lizbona (PT), London (GB), Frankfurt (DE), Leiden (NL)

MREŽA HUMANISTOV

Jacques Auguste de Thou, Nicolas-Claude Fabri de Peiresc, Mathieu de l'Obel (FR), Christophe Plantin, Rembert Dodoens (BE), Ulisse Aldrovandi (IT), Philipp Melanchthon (DE), Benito Arias Montano (ES)

NA UPODOBITVI:

portret (© Wiki Commons, Wellcomova knjižnica, London)

Grčija

»Imenovan sem bil za poučevanje grškega jezika in literature. Ampak koliko uporabnosti, kakšno okrasje in popolnost prinašata s seboj, s kakšno močjo je učenje grške literature razsvetlilo in še razsvetljuje enakovredno latinščino – tega se mi ni zdelo nesmiselno nekoliko izpostaviti ...«

Kalkondyles, nastopni govor, Padova, 1463

Demetrij Kalkondyles

(Δημήτριος Χαλκονδύλης) 1423–9. 1. 1511

Demetrij Kalkondyles je bil rojen leta 1423 v stari plemiški družini v Atenah. Filozofijo je študiral pri priznanem profesorju in platoniku Georgiju Gemistu Pletonu v Mistri. Zatem je podobno kot vrsta bizantinskih razumnikov prebегnil na Zahod in leta 1449 prispel v Rim. Tam je v krogu učenjakov, zbranih okoli kardinala Vizariona (Bessarion, grškega rodu), užil podporo rojakov. V tem okolju je spoznal svojega poznejšega učitelja, slavnega humanista Theodorusa Gazo, s katerim je sklenil trajno prijateljstvo. Mreža grških izseljencev je ustvarila most med staro in novo domovino. Tedaj načeta razprava tega kroga eruditov je obravnavala vprašanje, katera filozofija, Aristotelova ali Platonova, je prava (in bi jo lahko sprejel tudi kristjan).

Čeprav platonik, je bil zaradi povezave z Gazo primoran braniti Aristotela. Prispeval je k širjenju grščine na Zahodu in jo poučeval v večjih središčih humanizma – na Univerzi v Padovi,

v Firencah in na dvoru vojvode Ludovica Sforze v Milanu. Kalkondylesova uspešna pedagoška pot je obrodila trajne dosežke in odločilno prispevala k humanističnemu gibanju. Nekateri od njegovih učencev so dozoreli v najvidnejše humaniste in ključno zaznamovali kulturo dobe (Ianos Laskaris, Piero di Lorenzo Medičejski, Giovanni Pico della Mirandola, Gian Giorgio Trissino, Baldassare Castiglione, William Crocyn in Johannes Reuchlin).

Kalkondyles je pripadal širši evropski mreži učenjakov in imel pisemske stike s slavnim francoskim patricijem Guillaumom Budéjem (ki mu je podelil častni naziv »mojster našega časa«). V nastopnem govoru v Padovi leta 1463 je poudaril uporabnost učenja grškega jezika in književnosti ter potrebo po vpogledu v klasično literaturo – ne le zaradi razgledanosti, temveč tudi zaradi uvida v človeštvo in človeško dostojanstvo, tj. v *humanitas*.

VPLIVNA DELA

izdaje grških klasičnih avtorjev (Homer: Firenze, 1488; Izokrat: Milano, 1493; leksikon *Suda*: Milano, 1499), revizija latinske izdaje Platonovega korpusa humanista Marsilia Ficina (Benetke, 1491), učbenik grščine (Milano, 1493), prevodi Galenovih spisov o anatomiji (Bologna, 1529)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Atene, Mistra (GR), Rim, Perugia, Padova, Firenze, Milano (IT)

MREŽA HUMANISTOV

Gemist Pleton (GR), kardinal Vizarion (Bessarion), Theodorus Gaza, Piero di Lorenzo Medičejski, Francesco Filelfo, Marsilio Ficino, Cristoforo Landino, Angelo Poliziano, Aldo Manuzio (IT), Guillaume Budé (FR)

NA UPODOBITVI:
portret po P. Gioviju, *Elogia virorum literis illustrium*. Basel, 1577 (© archive.org)

»Kjer koli tiskajo knjige, se odpirajo knjižnice ... Zdaj se bodo mladeniči lahko učili tako grščine kot latinščine ... To jim bo prineslo veliko koristi in nesmrtno slavo.«

Predavanje učencem, H. Vast: *De vita et operibus Jani Lascaris*. Pariz, 1878, 31

Ianos Laskaris

(Ιάνος Λάσκαρις) 1444/1445–7. 12. 1534

Laskaris je bil rojen v bizantinskem Konstantinoplu, njegova družina je izvirala z območja Rindak v Mali Aziji. Po padcu Konstantinopla leta 1453 je odšel na Peloponez in zatem na Kreta. Od tod se je usmeril proti Zahodu in v Padovi študiral pod mentorstvom rojaka Kalkondylesa (1463). Naučil se je latinščine in grško književnost predaval v Firencah (1475?), kjer je deloval tudi kot kulturni posrednik. Mecen umetnosti Piero di Lorenzo Medičejski ga je dvakrat odposlal na Vzhod – z nalogo pridobivanja grških knjig (Krf, Adrianopol (Odrin), gora Atos, Arta, Solun in Konstantinopol). Uspelo mu je rešiti okoli dvesto rokopisov.

Pionirsko je bilo tudi Laskarisovo prizadevanje za širjenje grških besedil. V ta namen je po lastnih predlogah oblikoval nove tiskarske črke. Deloval je tudi kot veleposlanik francoskih kraljev Karla VIII., Ludvika XII. in Franca I. Kot

duhovni svetovalec Karla VIII. Francoskega je prejel naslova *docteur des pays de Grèce* in *ambassadeur par excellence*. V Benetkah (1503–1509), kjer je bil imenovan za veleposlanika francoskega dvora, je postal član slovite »Nove akademije« ustanovitelja tiskarja Alda Manuzia.

Na njegov predlog je papež na rimskem Kvirinalu ustanovil grški kolegij, ki ga je Laskaris opremil s tiskarskim strojem. Francoskega kralja Franca I. je podprl pri oblikovanju Kraljeve knjižnice v Palači v Fontainebleauju. Zaradi domotožja po grški očetnjava je vladarja Svetega rimskega cesarstva Karla V. (neuslišano) zaprosil za razrešitev. Laskarisov vpliv nosilca ideje o humanizmu je pustil trajne sledi.

VPLIVNA DELA

Anthologia Planudea (Izdaje klasičnih del: Planudova antologija): Firence, 1494; Kalimah: Firence; Apolonij z Rodosa, Argonavtika: Firence, 1496; Lukijan: Firence, 1496; *Izdaje opomb h klasičnim avtorjem* (Homer: Rim, 1517; 1518); *Opombe k Sofoklejevimi tragedijam* (Rim, 1518); *Drobna poezija, epigrami* (Pariz, 1527)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Konstantinopol (GR/TU), Peloponez, Kreta, Krf, Arta, Solun, Atos (GR), Firence, Rim, Milano, Benetke, Padova, Ferrara (IT), Pariz, Lyon (FR), Madrid (ES)

MREŽA HUMANISTOV

kardinal Vizirion (Bessarion), Aldo Manuzio, Markos Musuros, Arsenios Apostoles, Guarino Favorino, Piero di Lorenzo Medičejski, papež Leon X., Zacharias Kallierges, Niccolò Ridolfi (IT), Georges d'Amboise, Guillaume Budé, Josse Bade, Jean Trechel (FR), Erazem Rotterdamski (NL), Demetrijs Kalkondyles (GR)

NA UPODOBITVI:

portret po P. Gioviju, *Elogia virorum literis illustrium*. Basel, 1577
(© archive.org)

Hrvaška

»Človeško življenje je neke vrste vojaštvo;
zmagovalec vsake bitke bo tisti, ki stavi na potrpljenje.«

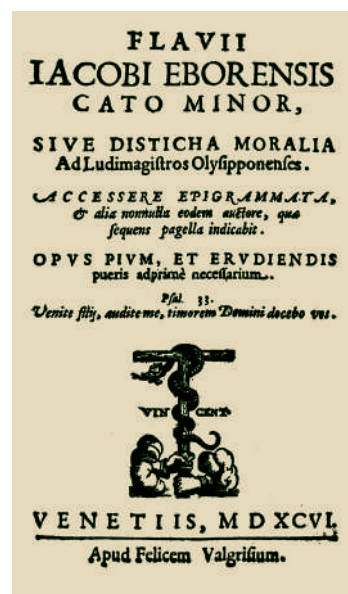
Cato Minor

Didak Pir

(Isaia Koen, Didacus Pyrrhus, Lusitanus, Iacobus Flavius Eborensis) 5. 4. 1517–16. 5. 1599

V več kot dve desetletji je bil Didak Pir neprenehoma na poti: zaradi judovstva izgnan iz domovine je potoval po vsej Evropi in navsezadnje zatočišče našel v Dubrovniški republiki, kjer je ostal večino življenja. Najverjetneje se je preživil kot domači učitelj za mlade plemiče. Kot že uveljavljen pesnik je v Dubrovniku nadaljeval svoje literarno ustvarjanje. Številni verzi o mestu so s slikanjem njegovega vsakdanjika in veličastne preteklosti pomemben vir dubrovniške kulturne zgodovine. Pirovo poznejše delo – odraz izkušenega pedagoga, ki se predaja poučevanju in razsvetljevanju mladine –, izkazuje didaktični pristop. Čeprav se je ustalil v Dubrovniku, je bil vključen v mednarodno skupnost učenjakov, s katerimi je vzdrževal tesne stike. Med potovanji je oblikoval vezi s številnimi humanističnimi sodobniki. Srečanja so vodila v izmenjavo idej, misli so bogatile in oplajale nove, te pa so navdihnile nadaljnje literarne stvaritve.

Na humanistične sodobnike je vsepovsod naredil velik vtis: med bivanjem v Ferrari je navdušil erudita Lilia Grigoria Giraldirja, ki ga je kot enega od sogovornikov vključil v svoje *Dialoge o evropski poeziji*. Didak Pir je bil v stalnem stiku s prijatelji, več let pozneje je Paolu Manuziu, sinu znamenitega beneškega tiskarja Alda, napisal pismo v stihih, v katerem je slavil svojo novo domovino. Pirovo življenje sta kljub tegobam zaznamovala potrpljenje in vztrajnost. Za ohranjanje stika z mednarodno razumniško skupnostjo je uporabljal latinščino – skupni jezik učenjakov. Dejavno je sooblikoval kulturno življenje različnih krajev bivanja in odprto sprejemal njihove pozitivne vplive. V duhu svojega svetovljanskega nazora se je pomembno izkazal s prizadevanjem k izobraževanju naslednjih generacij, mladine, in spodbujanjem njihove zavzetosti za kulturno različnost.

VPLIVNA DELA

Poezija (1545), *Pismo Paolu* (1563), *O plemiških družinah v sodobnem Dubrovniku* (1582), *Katon Mlajši, moralni izreki* (1592)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Évora (PT), Ferrara, Ancona, Rim (IT), Carigrad (TR), Dubrovnik (HR)

MREŽA HUMANISTOV

Piero Vettori, Giambattista Giraldirja Cinzio, Paolo Giovio, Girolamo Falletti, Giglio Gregorio Giraldirja, Paolo Manuzio (IT), Toma Budislavić, Dominko Zlatarić (HR)

NA UPODOBITVI:

naslovnica dela *Cato Minor* (Katon Mlajši), Benetke, 1596 (© zasebna last)

»Z velikimi deli si ob najrazličnejših težavah prizadevamo doseči častivreden sloves za prihodnost.«

Poemata. Metz, 1589

»Da je zavrnila posmeh tistih, ki so ji očitali pomanjkanje graciozne zunanjosti, se je sklicevala na Sapfino dvovrstičnico iz Ovida: 'Če mi lep videz samovoljno odklonila je narava, prikrajšanost z nadarjenostjo izravnam.' ... Po svojih besedah je prezirala pikolovstvo in odpor moških, kar izpričuje tudi njena elegantna poezija ...«

Boissard o Lacei, v: *Icones diversorum hominum fama et rebus gestis illustrium*, Metz, 1591, 91

Filipa Lacea

(Philippa Lazaea, Lazea) 1545/46–1576

Kot feministka še pred samim terminom je Filipa Lacea zavzemala pomemben položaj v hrvaški ženski pisavi – humanistična pesnica, ki jo je prijatelj in pesniški kolega, francoski humanist Jean-Jacques Boissard, označil za »ilirsko Sapfo«. Rojena je bila v aristokratski družini v obalnem mestu Pulj. Pred epidemijo kuge v Padovi in Benetkah se je navsezadnje zatekla v Trst, kjer je umrla, stara trideset let. Boissard, edini vir o življenju in delovanju hrvaške mislice, je njeno biografijo objavil leta 1591. Nekatera od Lacinih pesniških del so bila objavljena skupaj z njegovimi (Metz, 1589, Frankfurt na Majni, 1596).

Primera Filipe Lacey je značilen za zgodovino razumniških žensk: zanjo vemo le zaradi stika z moškim sodobnikom. Boissard hvali njen značaj in dar za pisanje »nadvse očarljive latinske poezije«. Očitno je, da priznanje ni neiskreno, saj je slovel po izjemni kritičnosti do drugih latinskopišočih pesnikov, s katerimi je bil v stiku. Boissard ugotavlja, da je imela Lacea ob siceršnji zadržanosti navado svobodnega, odkritega izrekanja mnenj, »navkljub svojemu spolu«. Po Boissardovi zaslugi se njenih umskih dosežkov spominjamo še danes, skupaj z nagnjenjem – izpovedanim v njenem opusu – za prehajanje s spolom utemeljenih, v njenem času uveljavljenih vlog in s tem spodbujanje k opuščanju tradicije.

VPLIVNA DELA

Poezija, objavljena v Boissardovih pesniških delih (Metz, 1589), posvetilne pesmi, v: Jean Jacques Boissard, *Vitae et Icones Sultanorum Turcicorum* (Frankfurt na Majni, 1596)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Pulj (HR), Trst (IT)

MREŽA HUMANISTOV

Jean Jacques Boissard (FR), Laelius Cleopassus (IT)

NA UPODOBITVI:

portret, v: Jean Jacques Boissard, *Icones diversorum hominum fama et rebus gestis illustrium*. Metz, 1591, 93 (© zasebna last)

Italija

»Učiti se je treba obeh jezikov (tj. grščine in latinščine); ne samo da ta uk priporočam drugim, ampak ga poskušam uresničevati tudi sam.

Ob nenehnem izboljševanju lastnega znanja namreč hkrati poglobljam tudi poznavanje vašega jezika.«

Pismo firenškemu humanistu Colucciu Salutati o nujnosti učenja drugega evropskega jezika

Manuel Chrysoloras

ok. 1350–15. 4. 1415

Potomec plemiške bizantinske rodbine Manuel Chrysoloras je bil tesno povezan z bizantinskim cesarjem Manuelom II. Paleologom, ki mu je od začetka devetdesetih let 14. stoletja zaradi izvrstne izobrazbe in jezikovnih veščin zaupal različna diplomatska odposlanstva v Zahodno Evropo. S svojo poklicnostjo, ko ni deloval le kot privržen diplomat, temveč bolj kot posrednik grškega znanja, je odprl novo poglavje italijanske renesanse.

Chrysolorasova neomajna predanost razumnika in veleposlanika je bila usmerjena v ozaveščanje zahodnoevropskih učenjakov o Bizancu in njegovi ogroženosti – o nujnosti ohranitve vzhodnorimskega cesarstva za zahodni humanizem. S tem vodilom je obnovil več stoletij prekinjeno povezavo med grško in zahodno latinsko kulturo. Po Chrysolorasu bi to moralo vključevati tudi vnovični pristop grške (Pravoslavne) cerkve k Rimskokatoliški (sam se je spreobrnil leta 1406).

Uniatska cerkev kot združitev zahodnega in vzhodnega krščanstva na območjih dolgo

ločenega cesarstva bi ohranila skladno celoto Bizanca in krščanske Evrope ter ob tujih grožnjah in vpadih zagotovila njuno preživetje.

Čeprav je kot učitelj grščine v Firencah služboval le tri leta, je bilo imenovanje mejnik v kulturni zgodovini Evrope. Po Chrysolorasovi zaslugi in s prizadevanjem njegovih učencev so grščino kot drugi jezik vključili v učni načrt Zahoda, kjer jo od tedaj poučujejo kot jezik kulturnega pomena. Obenem Chrysoloras prevoda ni pojmoval samo za kulturnega posrednika, temveč tudi za ključno orodje učenja tujega jezika. Z vplivnim delovanjem je spodbudil množico prevodov klasične literature v latinščino, kulturni jezik dobe, in občasno tudi v evropske vernakularne jezike.

Zaslovel je tudi kot avtor zelo uspešne grške slovnice, dela s posebno pozornostjo namenjeno potrebam zahodne javnosti. Izkazuje nadarjenost pedagoga, ki je z uvedbo preproste in uporabne učne metode presegel druge razpoložljive slovnične izdaje.

VPLIVNA DELA

Grška slovnica z vprašanji in odgovori (*Erotemata*)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Konstantinopol/Carigrad (GR/TU), Rim, Benetke, Bologna, Firenze, Pavia (IT), Pariz (FR), London (GB), Lugano (CH), Konstanca (DE)

MREŽA HUMANISTOV

Coluccio Salutati, njegovi učenci: Palla Strozzi, Leonardo Bruni, Pier Paolo Vergerio, Roberto Rossi, Iacopo Angeli da Scarperia, Antonio Corbinelli, Bartolomeo Aragazzi, Guarino da Verona (IT)

NA UPODOBITVI:
bakrorezní portret, ok. 1680
(© zasebna last)

»Tujih del ne berem v nagnjenju k ostremu polemiziranju z njihovimi nazori, temveč da bi v njih prepoznal sebe, se razvedril, dopolnil in izboljšal ne za kritiziranje drugih, temveč za strogo samokritiko, da se izpopolnim v besedah in dejanjih.«

Pismo Niccolòju Perondolu Ferrarskemu, Benetke, 1416

Guarino da Verona

1374–4. 12. 1460

Guarino velja za enega od utemeljiteljev humanističnega izobraževanja. Kot eden najvplivnejših evropskih učiteljev 15. stoletja je odločilno zaznamoval humanistično gibanje, ki se je nato iz Italije razširilo drugam. Kot nekateri drugi evropski razumniki je študiral v tujini, v osrčju grške kulture Carigradu (Konstantinoplu). Pod mentorstvom učenjaka Manuela Chrysolorasa je v grških študijah hitro napredoval. Z edinstvenim, tam pridobljenim znanjem grškega jezika in literature je na ekumenskem koncilu v Ferrari leta 1438 nastopil kot tolmač med grškimi pravoslavnimi in rimskokatoliškimi predstavniki.

Življenje je skoraj v celoti posvetil poučevanju. Guarinova šola v Ferrari je prerasla v eno najuspešnejših akademskih ustanov evropske celine, s številnimi študenti iz Italije in tujine

(Hrvaške, Anglije, Francije, Nemčije, Madžarske, Portugalske, Španije idr.).

Ne preseneča, da je večina njegovega knjižnega opusa povezana s pedagogiko. Guarinova latinska slovnica (*Regulae grammaticales*) se je izkazala za uspešnico z več kot petdesetimi tiskanimi izdajami in številnimi ročnimi prepisi. S svojimi prevodi je pomembno prispeval k poznavanju in širjenju grške literature v Evropi.

Od humanističnih sodobnikov se je razlikoval tudi po načelnem odklanjanju literarne polemike. Namesto potrebe po kritiziranju novih del sodobnikov je priznaval njihov plodni prispevek, saj v novoustanovljeni evropski republiki učenjakov vsak lahko izrazi kaj zanimivega.

VPLIVNA DELA

Kako pišemo zgodovino, kompendij Chrysolorasove slovnice, različni prevodi grških avtorjev (Plutarh, Herodot, Izokrat, Strabo) in opombe h klasičnim avtorjem

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Verona, Padova, Bologna, Rim, Benetke, Firenze, Ferrara (IT), Konstantinopol/Carigrad (GR/TU), Hios, Rodos (GR)

MREŽA HUMANISTOV

Demetrios Kydones, Manuel in Ioannes Chrysoloras (GR), Francesco Barbaro, Antonio Beccadelli, Leonardo Bruni, Niccolò Niccoli, Poggio Bracciolini, Palla Strozzi, Flavio Biondo, Ermolao Barbaro, Angelo Decembrio, Valesio (IT), Ianus Pannonius, Giorgio Agostino Zagrebški (HR), John Free, William Grey, Robert Flemmyng (GB), Peter Luder, Georgius Boemius (DE), Henri Jeauffroy (FR), Henri de Bruges (BE)

NA UPODOBITVI:

portret na kovancu avtorja Mattea de'Pastija, ok. 1446
(© WikiCommons, Sailko)

Litva

»Človeške modrosti ne poraja nič drugega kot opazovanje dogodkov in prepoznavanje tako današnjega kot jutrišnjega dne z njegovim izpeljevanjem iz virov preteklosti; od vseh védnosti se navedeno bržkone najbolj izrazi v zgodovinski vedi. Tako kot takšna modrost napaja vse, večnosti posvečene umetnosti, stare enači z mladimi, da lahko v prihodnosti ravnajo modro. Hkrati s spoznanji ob nesrečnih izkušnjah, tako lastnih kot izkušnjah manj modrih, opolnomoči stare, da ob zavedanju bridkih dogodkov iz preteklosti v sedanjosti ravnajo bolj previdno – tisti, ki so se preudarnosti naučili iz napak drugih, veljajo za srečne.«

Iz *Kronike*

Motiejus Strijkovskis

(Matys Strycovius, Maciej Strykowski) 21. 3. 1547–1590

Strykowski je avtor prve tiskane litovske zgodovine z naslovom *Kronika Poljske, Litve in vse Rusije: Kijeva, Moskve, Severska, Volinije, Podolja, Podgorja, Podlaške itd., ki še nikoli ni uzrla luči dneva*, na kratko *Kronika*. V njej živo oriše državno tvorbo Litovcev in Rutenov od legendarnih začetkov do konca livonske vojne (1558–1583). (Prebivalci Velike litovske vojvodine med 13. in 16. stoletjem so se imenovali Ruteni ter veljajo za prednike Belorusov in Ukrajincev; Litovci in Ruteni sta bili največji etnični skupini v večetnični državi.)

V več predgovorih h *Kroniki* Strykowski pojasnjuje pomen zgodovinske vede in poznavanja zgodovine ter vrednoto narodne zgodovine. Pesniško obdarjen je najpomembnejše dogodke in osebnosti litovske preteklosti opisoval v stihih. Zaradi tega kronika med zgodovinopisnimi deli te evropske dobe pomembno izstopa.

V Litvo je leta 1563 prišel iz rodne Poljske, kjer se je izšolal. Med letoma 1564 in 1574 se je proti Moskvi boril na strani Litovcev. Ob koncu vojaške službe, med katero je nastala pesem *Goniec cnoty* (Glasnik kreposti), objavljena v Krakovu leta 1574, je napisal kratko zgodovino Litve. V letih 1576–1578 je zgoščeno besedilo razširil v samostojno in strnjeno pesnitev *O zametkih, izvoru rodbin, moči in dejanjih veličastnih ljudstev Litovcev, Samogitijcev in Rutenov* (objavljeno šele 1978). Različica z novim naslovom *Kronika Poljske, Litve in vse Rusije*, občutno razširjena v letih 1578–1580, je izšla 1582.

Zaradi odmevne vsebine in umetniškega sloga ter poznavanja poljskega jezika na širšem območju Srednje in Vzhodne Evrope je delo v Veliki vojvodini Litvi in njenih sosedah doživelo takojšnjo in vsesplošno razširjenost. Več baročnih, razsvetljenskih in romantičnih poljskih avtorjev se je navdihovalo pri motivih tega pomembnega zgodovinopisnega dela.

VPLIVNA DELA

Nadrobne pesmi o poti v Krakov in kronanju vojvode Anžuskega Henrika Valoisa (Krakov, 1574), *Glasnik kreposti, odposlan pravim bojarjem* (Krakov, 1574), *Kratka, a izčrpna pripoved o svobodi Poljske in Litve ter sužnosti drugih kraljevin pod turškim jarmom*

(Krakov, 1575), *Kronika* (Königsberg/Kaliningrad, 1582)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Brzeziny, Stryków, Krakov (PL), Jurbarkas, Varniai/Medininkai, Vilna (LT), Karaliaučius/Kaliningrad (RU), Riga (LV), Slutsk, Vitebsk (BY), Istanbul (TR)

MREŽA HUMANISTOV

Alessandro Guagnini (IT, LT, PL), Andrzej Taranowski (PL), Augustinas Rotundas, Jonas Chodkevičius, Jurgis Olelkaitis, Merkelis Giedraitis, Mikalojus Daukša (LT)

NA UPODOBITVI:

Strykowski, 1582
(© Litovska akademija znanosti)

»Tu je predstavljenih vseh sedem svobodnih umetnosti. Če želite obvladati slovnico, jo zasledite v vsej Bibliji, v psalmih – preberite jih. Če želite doumeti logiko, preberite Jobovo knjigo ali pisma apostola Pavla. Če je vaš cilj logiko usvojiti, preberite Salomonove knjige. Če želite pridobiti znanje o glasbi, povsod najdete pesniške vrstice in svete pesmi. Če želite vpogled v računstvo, preberite Četrto Mojzesovo knjigo. Če se navdušujete nad geometrijo, preberite Jozuetovo knjigo. Če je to astronomija, v Genezi odkrijete pojasnila o nastanku sonca, lune in zvezd, v evangeliju pa izveste za novo zvezdo, ki je vzšla ob rojstvu našega Odrešenika Jezusa Kristusa.«

Iz predgovora k *Rutenski Bibliji*

Francisk Skorina

(Pranciškus Skorina, Francysk Skaryna) 1470–9. 1. 1552

Sloves prvega tiskarja Velike vojvodine Litve si je Skorina pridobil s svojo *Popotno knjižico*, objavljeno okoli leta 1522 v Vilni. Iz njegove tiskarne so leta 1525 izšla tudi *Pisma in dela apostolov* (na kratko *Apostoli*). S tem je v Litvi uvedel najpomembnejšo tehnično novost renesanse – tehnologijo tiskanja. Skorina se je s tiskom seznanil v Evropi, zlasti na Poljskem, v Italiji in na Češkem. Med 1504 in 1506 je humanistični študij sklenil v Krakovu. Leta 1512 je iz medicine doktoriral na Univerzi v Padovi.

Vletih 1517–1519 je Skorina za bogoslužje v pravoslavnih cerkvah Vzhodne in Srednje Evrope izdal prevod Svetega pisma v slovanski jezik: *Rutensko Biblijo* (Ruteni, med 13. in 16. stoletjem prebivalci Velike vojvodine Litve, veljajo za prednike Belorusov in Ukrajincev; Litovci in Ruteni sta bili največji etnični skupini v večetnični državi).

Vsvojih predgovorih pojasni prednosti Svetega pisma za ljudstvo, poudarja njegov pomen vira vseh ved in celovitega znanja. Kot prva tiskana izdaja Stare zaveze v stari cerkveni slovanščini *Rutenska Biblija* zaseda posebno mesto v zgodovini svetopisemskih prevodov. Pred tem je bilo Sveto pismo v tiskani obliki poleg kanoničnih jezikov hebrejščine, stare grščine in latinščine na voljo le v italijanščini, nemščini in češčini. *Rutenska Biblija* je bila v Veliki vojvodini Litvi in sosednjih državah s slovanskimi pravoslavni prebivalci splošno razširjena.

VPLIVNA DELA

Rutenska Biblija (Praga, 1517–1519),
Popotna knjižica (Vilna, ok. 1522),
Apostoli/Pisma in dela apostolov
(Vilna, 1525)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Karaliaučius/Kaliningrad (RU), Krakov,
Poznań (PL), Padova (IT), Polock (BY),
Praga (CZ), Vilna (LT)

MREŽA HUMANISTOV

Albertas Goštautas, Jonas iš Lietuvos
kunigaikščiai (LT), Bartolomeo Sanvito,
Cristoforo de Lignamine (IT), Jan z
Púchov, Ladislav ze Šternberka (CZ)

NA UPODOBITVI:

Francisk Skorina, 1517–1519
(© Litovska akademija znanosti)

Madžarska

»Pred vami se razgrinjajo sijajna in slovita pisma velikih antičnih avtorjev, plod zavzetih prizadevanj človeškega duha tako visoke kakovosti, da se vam bodo zdela vredna tako preučevanja kot občudovanja. Naj se oči napajajo ob teh izbranih pisnih stvaritvah ...«

Predgovor k zbirki pisem, 1445

Ivan Vitez iz Sredne

ok. 1410–9. 8. 1472

Ivan Vitez (pravzaprav iz Sredne, ime Vitez je nastalo zaradi poznejše zamenjave z nečakom Ivanom Vitezom mlajšim) je bil rojen v družini nižjega plemiča v Sredni pri Križevcih na območju sedanje Hrvaške, kjer je njegov oče Dionizij iz Sredne, nekdanji uslužbenec kralja Sigismunda Luksemburškega, posedoval nekaj vasi. Ivan se je leta 1434 vpisal na dunajsko univerzo in kmalu zatem nastopil delo v uradu dvornega kanclerja. Kljub velikim prizadevanjem nikoli ni izpolnil želje po potovanju v domovino humanizma Italijo, da bi to novo evropsko kulturno gibanje preučeval neposredno pod mentorstvom slavnih učiteljev.

Ob službovanju v kanclerjevem uradu in s soglasjih z Eneom Silvijem Piccolominijem, novim kanclerjem vladarja Svetega rimskega cesarstva Friderika III., je zaznal potrebo po temeljiti slogovni posodobitvi pisarne: na klasična

diplomska pisma italijanskih dvornih humanistov v dotedanjih latinskih obrazcih ni bilo več mogoče odgovarjati.

Za prenovo latinskega sloga kanclerjevega urada je oblikoval novo zbirko uradnih pisem. Leta 1467 si je kot nadškof Esztergoma prizadeval za ustanovitev Universitas Istropolitane v Bratislavi, delno humanistične univerze z najmanj tremi oddelki (*artes liberales* ali svobodnimi umetnostmi, jusom ali pravom in teologijo), na katero je povabil več profesorjev, med njimi italijanske. Zasnoval je obsežno knjižnico rokopisov klasičnih in patrističnih avtorjev ter izkazal veliko zanimanje za knjige (v lasti je na primer imel vsaj štiri izvode del rimskega zgodovinarja Tita Livija).

VPLIVNA DELA

humanistična zbirka pisem

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Zredna (HR), Dunaj (AT), Budimpešta, Esztergom (HU), Oradea (RO)

MREŽA HUMANISTOV

Guarino da Verona, Enea Silvio Piccolomini, Giovanni de Domini,

Gaspere Tribraço, Pier Paolo Vergerio, Galeotto Marzio, Nicolaus Liscius, Bartolomeo della Fonte (IT), Procopius de Rabstein (CZ), Johannes Regiomontanus, Johannes Tröster (DE/AT), Johannes Jacobus de Castelbarco (IT/AT), Kosztolányi György, Janus Pannonius, Ivanicsi Pál, Nicolaus Barius, Petrus Garázda, Handó György, Hangácsi Albert, Sánkfalvi Antal

(HU), Grzegorz z Sanoka (Gregorius Sanoceus), Nicolaus Lassoek, Jan Długosz, Marcin Król, Marcin Bylica (PL), Filippo Podocataro (CY), Nicolaus Modrusiensis (CR), Leonhard Huntpehler, Georg von Peuerbach (AT), Georgius Trapezuntius (GR/IT), Johannes Argyropoulos (GR), Georg Heimbürg (DE/CZ)

NA UPODOBITVI:

portret učitelja (Viteza?) v rokopisu s Plavtovimi veseloigrami slovite knjižnice ogrskega kralja Matije Korvina (© O. Mazal, Königliche Bücherliebe. Gradec, 1990, 22)

»Nekateri drugim ne morejo ničesar podati, ker prav dosti ne vedo, ali iz nekakšne zavisti ali ker si meril poučevanja niti ne predstavljajo ... Vendar si vi zaradi prepričanja, da ste ustvarjeni ne samo zase, temveč za blagor vsega sveta, še zlasti zaslužite pravo priznanje. Žive osebno opominjate zavoljo prihodnosti, vendar s Svetim pismom, da si le sami podobno zaslužite troedino življenje. Preteklosti s starimi klasiki vračate izgubljeno čast, s peresom se usmerjate k prihodnosti, k sedanjosti pa z glasom. Zaradi vseh teh dosežkov vas ljubi, časti in hvali ves krog učenjakov.«

Izraz priznanja svojemu učitelju Guarinu Veroneseju: odlomek o poučevanju

Janus Pannonius

29. 8. 1434–27. 3. 1472

Janus Pannonius je prvi srednjeevropski humanistični pesnik, ki je med sodobnimi italijanskimi humanisti dosegel široko priznanje. Ponašal se je z izpopolnjenim znanjem ne le latinščine, temveč tudi grščine, pridobljenim na Guarinovi šoli, kar je bilo sredi 15. stoletja severno od Alp še vedno redkost. Na ustvarjalno pot pesnika je stopil s kratkimi latinskimi epigrami, puščicami, naperjenimi z značilno ironijo in v duhu humanistične svobode zoper sodobne pesnike, sošolce in celo papeža. Zaradi znanja grščine je v latinščini lahko posnemal slog in včasih celo opolzost grških predlog.

VPadovi je pisal dolge panegirične slavošpeve politikom in svojemu učitelju Guarinu, ki je zanj utelešal ideal humanističnega pedagoga; ta počastitev je bila v renesančni dobi njegova najbolj priljubljena pesem.

Ob vrnitvi na Madžarsko in prevzemu pisarniških nalog v kraljevem kanclerstvu je za poezijo ostalo malo časa. V elegijah, ki odražajo samosvojo strukturno kompleksnost in jezikovno prefinjenost, je pogosto zoperstavil visoko razvito humanistično kulturo Italije in zaostalost lastne države.

VPLIVNA DELA

Epigrami, panegiriki, elegije, prevodi izvirnih grških del (Homer, Plutarh)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Csezmice (HR), Ferrara, Padova (IT), Pécs (HU)

MREŽA HUMANISTOV

Guarino Veronese, Battista Guarino, Galeotto Marzio, Basinio da Parma, Tito Vespasiano Strozza, Francesco Barbaro, Francesco Durante, Vespasiano da Bisticci (IT), Nicolaus Lassocki (PL), Ivan Vitez (HU), Heinrich von Gundelfingen (DE)

NA UPODOBITVI:

portret. https://de.wikipedia.org/wiki/Janus_Pannonius#/media/Datei:Andrea_Mantegna_-_Portrait_d'homme.jpg

Nemčija

»Jud je stvaritev našega Gospoda tako kot jaz. Ko stoji, stoji pred Gospodarjem; ko pade, pade pred Gospodarja: Vsak izmed nas bo zase dajal odgovor Bogu. Kaj lahko sodimo o drugi duši? Saj on vstane, kajti Bog ga ima moč postaviti ... Lahko pa presodim, da bi požig njihovih verskih spisov povzročil veliko škodo.«

Johannes Reuchlin, *Mnenjski članek o judovski literaturi ... Augenspiegel*

Objava in prevod (v nemščino) Antonie Leinz-v. Dessauer. Konstanca/Stuttgart, 1965, 96

Johannes Reuchlin

29. 1. 1455–30. 6. 1522

Kot *vir trilinguis* – človek treh jezikov – Johannes Reuchlin ni obvladal le latinščine, univerzalnega jezika svojega časa v Evropi, temveč tudi izvirna jezika Svetega pisma, grščino in hebrejščino. Po študiju v Franciji je med drugim služboval kot odvetnik na sodišču v Stuttgartu. Poslovno je trikrat obiskal Italijo – v letih 1482, 1490 in 1498. Tam sta ga pritegnili kabala in hebrejščina, od antike razvrednotena zaradi krščanske nastrojenosti do Judov, ki pa jo je Reuchlin cenil kot jezik Božjega razodetja.

Prvi je trdil, da temelja evropske krščanske identitete ne tvori le grško-rimska antika, temveč tudi judaizem. Reuchlin je bil priča zatiranju judovskih državljanov. Ko je Johannes Pfefferkorn, pokristjanjeni jud, hotel na silo spreobrniti svoje nekdane sovornike, je Reuchlin leta 1510 podal mnenjsko izjavo za cesarja Maksimilijana I. zoper zaplembo in požig

judovskih knjig. Leta 1511 je poročilo objavil *Augenspiegel*. V naslednjih letih pravnega spora so se Reuchlin in drugi humanistični zagovorniki iz različnih držav zoperstavliali predstavnikom dominikanskega reda in teoloških fakultet.

Papeško obsodbo Reuchlina na večni molk leta 1520 je treba razumeti na ozadju reformacije. Prijateljstvo s predstavniki rimskokatoliške cerkve in želja po enotnosti sta Reuchlinu onemogočala udeležbo v reformacijskem gibanju. Vendar je s proučevanjem hebrejščine vplival na teološke ideje Martina Lutra. Kljub obsodbi je Reuchlin smel obdržati naslov profesorja hebrejščine, za katerega je 1520 in 1521 zaprosil na univerzah v Ingolstadt in Tübingenu. Njegove ideje so se nadaljevale v pojmu ekumenizma in dialogu med tremi monoteističnimi religijami.

VPLIVNA DELA

De verbo mirifico (Basel, 1494), *De rudimentis hebraicis* (Pforzheim, 1506), *Augenspiegel* (Tübingen, 1511), *De arte cabalistica tres libris* (Hagenau, 1517)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Basel (CH), Pariz, Orléans, Poitiers (FR), Stuttgart, Heidelberg, Ingolstadt, Tübingen (DE), Firence, Rim (IT)

MREŽA HUMANISTOV

Georgius Benignus (BIH), Sebastian Brant, Johann von Dalberg, Ulrich von Hutten, Jakob Margaliot, Willibald Pirckheimer, (DE), Erazem Rotterdamski (NL), Marsilio Ficino, Aldo Manuzio starejši, Lorenzo Medičejski, Giovanni Pico della Mirandola (IT), John Fisher (GB), Jacques Lefèvre d'Étaples (FR), Jacob ben Jechiel Loans (AT)

NA UPODOBITVI:

portret v: Brucker: *Temple of Honour of German Scholarship* (Častni tempelj nemške učenosti, © Heidelberg, Univerzitetna knjižnica)

»Če me kdo napade, ker se z mano ne strinja v človeških zadevah, mu odpustim zaradi Gospodove veljave. Kdor se od mene oddalji glede vere, če je v zmoti, ne napade mene, temveč Gospodarja svojega. Bog odpušča; ampak jaz ne? ... zmote je treba dopustiti ...: In naša roka ne sme posegati za preganjanje zmotnikov, temveč da pokaže pravo pot ...«

Eirenicum, 159; prevod (v nemščino): Tobias Sarx: Franciscus Junius d.Ä., 1554–1602, Göttingen, 2007, 128

Franciscus Junius

(François Du Jon der Ältere) 1. 5. 1545–13. 10. 1602

V življenju, polnem prisilnih selitev, je kalvinistični teolog Junius na lastni koži izkusil nestrpnost med različnimi krščanskimi verskimi ločinami od nastopa reformacije. Posledično je zagovarjal vzajemno sprejemanje med katoliki, luteranci in reformirano cerkvijo. Zaradi evangeličanstva so Juniusovega očeta umorili pravoslavni staroverci. Kot protestantski duhovnik v Antwerpnu je moral tudi sam bežati pred prenapetostjo tako reformiranih ikonoklastov kot katoliške inkvizicije.

V heidelberškem obdobju (od leta 1573) je z judovskim spreobrnjencem Immanuelejem Tremelliom ustvaril svoj večkrat ponatisnjeni prevod Stare zaveze iz hebrejščine. Leta 1576 se je obdobje končalo z obnovitvijo luteranstva v Renskem volilnem palatinatu in nestrpnosti do pripadnikov reformirane cerkve.

Junius si je zatočišče poiskal kot predavatelj na kalvinistični univerzi Casimirianum v Neustadtu v okrožju Pfalška-Lautern, preden se je kot profesor teologije leta 1584 vrnil v Heidelberg – kjer je tedaj vladala reformirana usmeritev protestantizma in so bili luteranski teologi izgnani. Ko je 1592 že sprejel vabilo za svetovalca Henrika IV. Francoskega, je med bivanjem v Leidnu izvedel za kraljev prestop v katolicizem, zaradi česar ni več potreboval protestantskega teologa. Junius je do smrti deloval na Univerzi v Leidnu. Tam je napisal tudi delo *Eirenicum*, v katerem se je zavzemal – ne prvič – za spravo med krščanskimi verskimi ločinami in svobodo veroizpovedi.

VPLIVNA DELA

Testamenti Veteris Biblia Sacra
(Frankfurt na Majni, 1575–1590),
Eirenicum (Leiden, 1593)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Bourges, Lyon (FR), Ženeva (CH),
Antwerpen (BE), Heidelberg, Neustadt
an der Weinstraße (DE), Leiden (NL)

MREŽA HUMANISTOV

Théodore de Bèze, Daniel Tossanus
(FR), Joachim Camerarius starejši (DE),
Hendrik van den Corput, Johan van
Oldenbarnevelt, Henricus Smetius
(NL), Johann Jakob Grynaeus (CH), John
Johnston (PL), Justus Lipsius (BE), John
Lloyd (GB), Immanuele Tremellio (IT)

NA UPODOBITVI:

portret <http://portraits.hab.de/werk/10796/>

Nizozemska

»Vera tako vsem omogoča popolno svobodo filozofiranja. Nič ni narobe s tem, da kdor koli o čemer koli razmišlja, kakor mu je ljubo. Za krivoverce in odpadnike bodo obsojeni samo razširjevalci nazorov, ki vodijo v nepokornost, sovraštvo, nesoglasje in jezo; le tisti, ki z močjo razuma pozivajo k pravičnosti in ljubezni, bodo veljali za vernike.«

TTP XIV., prevod S. H. Ewald v *O Svetem pismu, judaizmu, pravici vrhovne oblasti in svobodi filozofiranja*, Gera, 1787

Benedictus de Spinoza

(Bento d'Espinosa/Baruch de Spinoza) 24. 11. 1632–21. 2. 1677

Ker Spinoza ni bil humanist, je izjema te razstave: v njegovem času je humanizem že dosegel svoj namen in utrl pot novi filozofiji, katere predstavnik je bil. Njegova latinščina (po študiju hebrejščine se je naučil pozno) je bolj okorna kot pri katerem koli avtorju te publikacije. Spinoza je bil potomec sefardske družine, pregnane iz Portugalske. Kot mladenič je prevzel očetov posel s suhim sadjem, vendar se je po nepojasnjeni izključitvi iz portugalsko-judovske skupnosti leta 1656 preživljal z brušenjem leč.

Spinoza je novoveško misel, vključno s sodobnim humanizmom, utemeljil kot noben drug filozof zgodnje moderne dobe. Zagovarjal je svobodo filozofije in se zavzemal za omejevanje moči verskih oblasti ter trdil, da je Sveto pismo literarno delo človeške roke in demokracija najboljša oblika vladavine. Njegova dela so

ostro obsodile in prepovedale tako posvetne kot cerkvene oblasti.

Spinozova temeljna trditev je, da obstaja ena sama, vseobsegajoča materija (Bog ali narava), vse v vesolju je njena različica. To stališče se bistveno razlikuje od antropomorfne podobe dobrega in modrega, a nadnaravnega Boga, ki je v osrčju protestantizma, katolicizma in judovstva. Vse se zgodi po zakonih narave: ni ne čudežev, ne celostnega nebeškega načrta, božja nagrada in kazen sta vraževerje, nihče ni nesmrten. Človek (za Spinozo in njegove sodobnike je bil moškega spola) lahko svobodo in odrešenje doseže z osmišljenim življenjem, ljubeznijo do bližnjega kot do samega sebe, prizadevanjem za pristno umevanje narave in sprejemanjem neizogibnosti stvari, nad katerimi nimamo nadzora. Ni presenetljivo, da Spinoza navdušuje še danes.

VPLIVNA DELA

Tractatus theologico-politicus ([Amsterdam], 1670, anonimna izdaja), *Ethica*, *Tractatus politicus*, korespondenca (izdana posthumno v *Opera posthuma*, Amsterdam, 1677)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Amsterdam, več krajev in mest v provinci Holandija, Haag (NL)

MREŽA HUMANISTOV

Henry Oldenburg (DE/GB), Christiaan Huygens, Franciscus van den Enden, Adriaan Koerbagh, Johannes Hudde, Lambertus van Velthuyzen (NL), Ehrenfried Walther von Tschirnhaus, Gottfried Wilhelm Leibniz (DE), Robert Boyle (GB)

NA UPODOBITVI:

portret ok. 1665 (© Wikimedia Commons/Knjižnica vojvode Avgusta, Wolfenbüttel)

»Religija nam je pokazala, da se vse nagiba k svojeglavosti namesto k složnosti.«

Annales de rebus Belgicis 1, 55. poglavje, 1600–1612

»Navkljub izostanku drugih vezi se nas zaradi solidarnosti vsega človeštva in naravnega čuta za skupnost dotakne tudi zlo, storjeno drugim.«

De iure praedae, 6. poglavje, 1604–1606

Hugo Grotius

(Huigh de Groot) 10. 4. 1583–28. 8. 1645

Potomec delftske družine regentov (vladojočega regentskega razreda) se je zgodaj uveljavil kot humanistični učenjak ter pravnik in diplomat. Ugled si je pridobil kot vladni odvetnik za provinco Holandijo, kot razgledan predstavnik s ponazarjanjem starodavnih korenin republikanske ureditve v Spodnji Germaniji ter ob zagovarjanju legitimnosti upora proti Španiji in tedanje nizozemske izvršilne oblasti. Sledila je udeležnost v tej vladi, ki pa je med vstajo leta 1618 padla.

Grotius je bil aretiran, a se mu je iz ječe uspelo prethotapiti v knjižnem zaboju, kamor ga skrila žena Marie Reigersberg (»pobeg v knjižni skrinji«). Delo *De iure belli ac pacis* (O pravu vojne in miru), objavljeno v Parizu leta 1625, je predstavitev družbenega etičnega kodeksa, ki ne temelji na (spornih) verskih načelih, temveč

na nazorih naravnega prava, enakega tako za vsakega posameznika kot tudi državo.

Pozneje se je zavzemal za vnovično združitev krščanstva; njegovo delo *Resnica krščanske vere* je poskus kar najmanj dogmatične opredelitve jedra krščanske nauka. Od 19. stoletja velja za vplivnega utemeljitelja mednarodnega prava in »predhodnika« Meddržavnega sodišča v Haagu.

VPLIVNA DELA

De iure praedae (O pravu plena [pravo mornariškega vojskovanja in pomorsko pravo]), *De iure belli ac pacis* (O pravu vojne in miru), *Resnica krščanske vere*, opombe k Bibliji, Zgodovina in (starodavnost) nizozemske republike, Zgodovina Belgije, Meletij, Pobožnost (in pravičnost Holandije in Zahodne Frizije)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Delft, Leiden, Haag, Rotterdam (NL), Pariz (FR)

MREŽA HUMANISTOV

Josephus Justus Scaliger, Gerardus Vossius, Claudius Salmasius (NL), Isaac Casaubonus (CH), kraljica Kristina Švedska (SE)

NA UPODOBITVI:

portret v izdaji *Annales et Historiae*. Amsterdam, 1658 (© zasebna last)

Poljska

»Skupnost odločno potrebuje ljudi brez ambicije po položaju in motiva za kakršno koli poznanstvo z mogočnejši, ljudi s pogumom za tako ustno kot pisno kljubovanje samopašnežem; ljudi, ki na sočloveka vplivajo brez omejevanja njegove svobode. Podobno veljavo so izkazovali filozofi in učenjaki antike.«

De schola I, izd. 1957, 516

Andrzej Frycz Modrzewski

20. 9. 1503–jesen 1572

V začetku štiridesetih let 16. stoletja je Modrzewski v parlamentu in pred javnostjo nastopil s svojimi *Govori o kazni za umor*. Vsako človeško življenje je enakovredno drugemu – ne glede na to, ali je človek plemenitaš ali kmet. Vendar Frycz ni vsake enakosti štel za dobro, kot je okoli leta 1550 ponazoril v razpravi *O izboljšanju skupnosti*. Za uspešno skupnost je ključno (samo)kritično mišljenje njenih članov, sposobnost nasprotovati krivici in pomanjkljive zakone izpopolniti v splošno razumljiv sistem. Človeška nagnjenost k maščevanju, ki jo Frycz zoperstavlja krščanski ljubezni do bližnjega, se je izkazala za škodljivo. Skupnost je tako z umerjeno enakostjo poskrbela za poroštvo pravic, politično zastopnost vseh njenih članov, vključno s plebejci.

V poznejšem obdobju je tudi s teološkega gledišča proučil notranje razsežnosti svobode

kot stvarne danosti, večšine sporazumevanja, vedoželjnost in obvladovanje lastnih strasti. Po zgledu Erazma Rotterdamskega je zagovarjal nazor človekove svobodne volje. Vendar je obenem nekaj Lutrovih in Calvinovih stališč o sprijenosti človeške narave po izvirnem grehu priznaval kot bistvene za politično prakso: politične in pravne reforme morajo temeljiti na stvarnem poznavanju družbene nepravčnosti.

V zadnjih spisih si je prizadeval za vzpostavitev dialoga med vse bolj sovražnimi verskimi skupnostmi. Pozval je k prepoznavanju globlje intuicije v vsakem od posamičnih prizadevanj za končno potrditev s filozofsko-teološkega vidika. Po drugi strani je pri oblikovanju dogem svetoval previdnost: ne le da zavajajo k diskriminaciji drugače mislečih, pogosto s puhlicami tudi zavirajo rast lastne skupnosti.

VPLIVNA DELA

Lascius ali *Govori o kazni za umor* (1543), *O izboljšanju skupnosti* (1551, 1554, 1559), *Tri knjige: O izvirnem grehu, O človekovi svobodni volji, O večnem božjem vizionarstvu in predestinaciji* (1562), *Zbirka štirih literarnih del in Teološke študije* (1590)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Wolbórz pri Łódzu, Krakov (PL), Wittenberg, Augsburg (DE), Basel (CH)

MREŽA HUMANISTOV

Jan Łaski starejši, Jan Łaski mlajši (Johannes a Lasco) (PL), Philipp Melanchthon (DE), Deziderij Erazem Rotterdamski (NL), Johannes Oporinus (CH)

NA UPODOBITVI:

portret (© Wikimedia Commons)

»Želimo si kralja, ki ravna po zakonih in se jim čuti zavezan, si prizadeva za poštenost in integriteto ter sledi nasvetom senata – tako si ga predstavljamo. Kajti v vsaki državi je najvišje načelo pravo. Kdor se pokorava zakonom, se pokorava Bogu, ki je resnično najvišje načelo. Zato tudi želimo, da so senatorji – predstavniško telo med kraljem in ljudstvom – enaki kralju, obdarjeni z največjimi vrlinami, da republiko vodijo po svoji presoji in najvišje dobro ostane za vedno neokrnjeno. Želimo, da vso njihovo moč in pristojnost sestavljajo sklepi, presoje in odredbe.«

De optimo senatore libri duo; (nemški) prevod: Aleksander Stępkowski, Varšava

Wawrzyniec Grzymała Goślicki

(Laurentius Grimaldus Goslicius) 1530–1607

Wawrzyniec (Laurence) Goślicki (latinjeno: Laurentius Grimaldus Goslicius) izhaja iz plemiške rodbine Mazowsze. Rojen je bil leta 1530 v okolici Płocka. Z izrazitim diplomatskim čutom in ugledom poljskega cerkvenega dostojanstvenika se je na prelomu 16. in 17. stoletja uveljavil kot eno vodilnih političnih imen.

Umrl je leta 1607 kot poznanjski škof. Velik sloves je dosegel s knjigama *De optimo senatore libri duo* (O najboljšem senatorju), posvečena tedanjemu poljskemu kralju Sigismundu (Zygmunt) II. Avgustu. Delo, ki je prvo izdajo doživelo v Benetkah leta 1568, nato pa 1593 v Baslu, opisuje idealnega državnika, senatorja. Goślicki je zagovarjal monarhijo mešane vlade, v kateri senat zagotovi trajno ravnovesje med kraljem in podaniki.

Številne ideje Goślickega, osnovane na spisih učenjaka iz 14. stoletja Stanislausa von Skarbimierza, so odražale temeljna vodila poljske plemiške demokracije (1505–1795). V angleško govorečih državah je prevod *De optimo senatore libri duo* vplival na politično misel in sodobno teorijo političnega sistema. Pojem družbene pogodbe naj bi med snovanjem ustave Združenih držav Amerike navdihnil Thomasa Jeffersona in Thomasa Paina. Vendar ta hipoteza ni ne znanstveno dokazana ne potrjena.

VPLIVNA DELA

De victoria Sigismundi Augusti (Padova, 1564), *De optimo senatore libri duo* (Benetke, 1568), *A commonwealth of good counsaile* (O najboljšem senatorju, London, 1607), *Opuscula tam ecclesiastici quam equestri ordinis* (Krakov, 1632)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Płock, Krakov, Kamieniec Podolski, Chełm, Przemyśl, Poznań (PL), Padova, Bologna, Rim, Benetke (IT)

NA UPODOBITVI:

grobniška plastika
(© Maciej Szczepańczyk/Wikimedia Commons)

Portugalska

»Kdor ne zna delati, ne bi smel vladati.«

Fernão de Oliveira, prevod dela *Da agricultura Moderata* Kolumele

»Kaj pričakujejo, ta izprijena bitja? Da muslimani, ki jih ropamo in zapiramo v ječe, ne bodo enako storili nam? Pričakujete, da se ne bodo branili in kovali maščevanja?«

Fernão de Oliveira, *Arte da Guerra do Mar*

Fernão de Oliveira

1507–1581

Fernão de Oliveira je bil rojen leta 1507 v Aveiru, kjer se je izšolal v dominikanskem samostanu. Pri petindvajsetih je odšel v špansko Kastiljo in bil posvečen v duhovnika. Leta 1536 se je vrnil v Lizbono in z objavo prve portugalske slovnice prispeval k zaščiti jezika kot narodnega kulturnega spomenika.

Okoli leta 1541 je v službi portugalskega kralja odpotoval v Italijo, ob vrnitvi ga je inkvizicija obtožila krivoverstva; pobegnil je v Francijo, kjer se je kot vojak boril proti Angliji. Ob vrnitvi na Portugalsko mu je inkvizicija vnovič sodila in ga zaprla (ok. 1547–1550). Portugalski kardinal Henrik ga je 1551 osvobodil ujetništva; istega leta se je udeležil neuspešne vojaške operacije proti Afriki, ki se je končala z internacijo večine vojakov. Fernão de Oliveira je sodeloval pri pogajanjih za izpustitev zapornikov.

Ob vrnitvi na Portugalsko je bil vnovič zaprt, tokrat zaradi »nepravovernih prepričanj«. Po izpustitvi je objavil razpravo o pomorskem

vojskovanju (1555), nato pa na Univerzi v Coimabri poučeval retoriko in sodeloval z akademsko založbo.

Leta 1556 se je vrnil v Francijo. Čeprav pomanjkljivo izpričano, naj bi bilo zadnje obdobje Oliveirovega življenja najbolj plodovito. Prevajal je odlomke iz opusa Moderata Kolumele, rimskega pisca o kmetijstvu, napisal domoljubno zgodovino Portugalske (ob nasprotovanju zvezi s Španijo) in pomembni deli o pomorskih vedah.

Vsvojih delih je obsojal krščansko prakso donosne trgovine s sužnji ter se nagibal k manj evrocentrični obravnavi spopadov z Arabci in Otomani, ob upoštevanju stališč nasprotnikov krščanstva. Slovel je kot oster kritik: nerazumevajoče oblasti, ošabnih in neizobraženih »elit« – s tragičnimi posledicami, mdr. brodolomi, odgovornostjo neizkušenih kapitanov aristokracije. Oliveirova dela o pomorski vedi, preplet teorije in prakse, so bila v Evropi edinstvena.

VPLIVNA DELA

Grammatica da Lingoagem Portuguesa (Coimbra, 1536); *Arte da Guerra do Mar* (Coimbra, 1555), *Livro da Fábrica das Naus* (rkp.); *Ars Nautica* (rkp.), *Livro*

da Antiguidade, Nobreza, Liberdade e Imunidade do Reino de Portugal (rkp.), *História de Portugal* (rkp.), *Livro da Agricultura* de Lúcio Júlio Columella

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Aveiro, Évora, Lizbona (PT), Kastilja (SP), Rim (IT), Francija, Anglija, Afrika

NA UPODOBITVI:

izdaja portugalske slovnice iz leta 1536
(© Portugalska narodna knjižnica)

»Sramotnemu in brezbožnemu pehanju za dobiček dajejo prednost pred krščansko vero, prezirajo odrešenje nešteti duš; vendar imajo ključ, s katerimi niti ne vstopajo niti tega ne dovolijo drugim. Oh, ta nenasitni pohlep, neznosna podlost, ki jo vse pobožne duše lahko premagamo tako z orožjem kot s peresom, da, z vsemi razpoložljivimi sredstvi.«

Damião de Góis v poročilu papežu Pavlu III. o Laponski. Leuven, 1540

Damião de Góis

2. 2. 1502–30. 1. 1574

Rojen je bil leta 1502 v portugalskem Alenquerju, službovanje na portugalskem dvoru je nastopil leta 1511. Kralj Janez III. ga je 1523 za sekretarja nastavil v Antwerpnu. Do leta 1545 je kot zastopnik portugalske krone skrbel za trgovinske in diplomatske zadeve v več evropskih mestih: Gdanku, Leuvnu, Parizu, Vilni, Strasbourgu, Krakovu. V Wittenbergu je spoznal Martina Lutera in Philippa Melanchthona, nekaj časa je v Freiburgu bival kot gost Erazma Rotterdamskega. Negoval je tesne stike z nemško govorečimi učenjaki, kot sta Albrecht Dürer in Sebastian Münster.

Do leta 1539 je študiral na univerzi v Padovi, potoval po Italiji ter se spoprijateljil s humanistoma Pietrom Bembo in Jacopom Sadoletom. Humanistični študij je sklenil v Leuvnu, kjer je 1539 objavil zgodovino Indije. Naslednjega leta je izšlo versko-etnografsko delo o Etiopijcih, ki odraža vpliv Erazmovih idej in s katerim si je avtor med evropskimi humanisti pridobil ugled.

V1545 se je v upanju na imenovanje za učitelja naslednika portugalske krone vrnil na Portugalsko. Vendar so njegovi načrti zaradi ovadbe inkvizicijskemu sodišču spodleteli. Leta 1548 je postal upravitelj kraljevega arhiva Torre do Tombo. Po naročilu portugalskega kardinala Henrika je leta 1566 je objavil kroniko o njegovem očetu (kralju Manuelu I.). Naslednjega leta je izšel letopis Manuelovega očeta, Janeza II. 1571 so ga vnovič naznanili inkviziciji, tokrat brez branilca na portugalskem sodišču. Obsojen je bil luteranstva. Do decembra 1572 je bival v ujetništvu in leta 1574 umrl.

Pomemben vidik njegovega dela je objava novih portugalskih odkritij v Indiji in Etiopiji. Humanistični duh se zrcali tudi v sodobnih razmišljanjih o verski strpnosti, sprejemanju drugačnosti, ki ga je spoznal in se ga naučil vrednotiti s pomočjo svojih mednarodnih stikov. Mrežo evropskih prijateljev je navkljub oznaki za krivoverca negoval tudi po vrnitvi domov.

VPLIVNA DELA

Zgodovina Indije (1539), *O veri, religiji in običajih Etiopijcev* (1540), *kroniki portugalskih kraljev Manuela I.* (1566) *in Janeza II.* (1570), pisma

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Lizbona (PT), Antwerpen, Leuven (BE), Gdansk, Krakov (PL), Pariz, Strasbourg (FR), Vilna (LT), Wittenberg (DE), Padova (IT)

MREŽA HUMANISTOV

Albrecht Dürer, Martin Luter, Philipp Melanchthon (DE), Erazem Rotterdamski, Glareanus, Sebastian Münster (CH), Pietro Bembo, Jacopo Sadoletto (IT)

NA UPODOBITVI:

portret, po Albrechtu Dürerju, grafična reprodukcija, ponatis. (© zasebna last)

Romunija

»Zagotoviti je tudi treba obdarjenost učiteljev z dobro izobrazbo in plemenitim značajem, da s svojim zgledom učence odvrčajo od pregreh in jih usmerjajo na pot kreposti ... Prav tako je potrebna učiteljeva previdnost med podajanjem snovi kot tudi drugje, da se izognejo neprimernim, nepotrebnim in drugim podobnim vprašanjem, ki presegajo učenčev um.«

Catholicae ac Christianae religionis ... 18. poglavje, o učitelju

Nicolaus Olahus

(Miklós Oláh) 10. 1. 1493–15. 1. 1568

Olahus izhaja iz ugledne rodbine, njegov oče je bil svak legendarnega velikaša Janosa Hunyadija, očeta ogrskega kralja Matije Korvina. Izkusil je skrajni obdobji novega ogrskega kraljestva: njegov vzpon do ene vodilnih evropskih sil z očitno težnjo k enakovrednosti z Zahodom in padec ob smrti Matije Korvina (1490) ter navsezadnje zasedbo tujih sil. Po študiju v stolnem kapitlju Oradee je nastopil službo na budimpeškem dvoru pod Korvinovim naslednikom, češkim in ogrskim kraljem Vladislavom II. Jagelonskim.

Nato je izbral pot Cerkve in bil posvečen v duhovniški stan; v tej vlogi se je uspešno uveljavil, saj je od tajnika škofa Pécsa napredoval do naddiakona Komároma. Vrnitvi v posvetno življenje leta 1526 so sledile naloge tajnika, sprva Vladislavovega naslednika Ludvika II. Jagelonskega in zatem njegove avstrijske žene Marije Habsburške. Srečanje z Marijo Habsburško je ključno zaznamovalo Olahusovo življenje;

kot tajnik jo je spremljal v parlament v Augsburgu (1530) in v Belgijo (ko je bilo Mariji zaupano upravljanje habsburške Nizozemske).

Leta 1542 se je vrnil na Ogrsko ter deloval kot svetovalec kralja Ferdinanda I. Habsburškega (1543–1568), zagrebškega (1543–1548) in egerskega škofa (1548–1553) ter navsezadnje esztergomskega nadškofa (1553–1568).

Na ozadju burne dobe je spoznal pomen izobrazbe in njenega spodbujanja. Kot cerkvenemu dostojanstveniku mu je bilo še posebej pomembno delovati zoper temačne spletke in v svojih škofijah razširjati ideal izobraževanja, kot ga je s svojo legendarno knjižnico v Budimu utemeljil Matija Korvin. Iz želje po zajezitvi pojava novih »motenj« v verskih naukih je pred reformacijo vneto zagovarjal katoliško cerkev. V uresničevanju svojih teženj je za uveljavitev novega kulturnega gibanja v državo pripeljal jezuite.

VPLIVNA DELA

Catholicae ac Christianae religionis praecipua quaedam capita de sacramentis, fide et operibus, de ecclesia, iustificatione (Doktrine katoliške vere, Dunaj, 1560), *Hungaria et Athila* (Basel, 1568)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Sibiu, Oradea (RO), Budimpešta, Esztergom (HU), Bruselj (BE), Trnava, Bratislava (SK)

MREŽA HUMANISTOV

Erazem Rotterdamski, Cornelius de Schepper (NL), Camillo Ghilino (IT), Antun Vrančić (HR)

NA UPODOBITVI:
portret ok. 1740, po lesorezu iz 1560 (© A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2008/3)

»... zato nihče od služabnikov (Cerkve) ne bi smel pristopiti k pridigi nepripravljen, z zaupanjem v svojo naravno zgovornost in tratenjem časa z nepomembnostmi, samo iz navade in zavoljo vtisa o postorjenem, čeprav njegov prispevek ni prav nič koristil. Podobno je treba učitelje obrzdati nespametnosti in strupenih zmerljivk, ki odtujijo poslušalce in pogosto razveljavijo vsebino povedanega.«

Reformatio ecclesiae Coronensis, poglavje o poučevanju

Johannes Honter

ok. 1498–23. 1. 1549

Honter, po rodu transilvanski Sas, je bil rojen okoli leta 1498 v premožni meščanski družini v Brašovu (Kronstadt). Tu je zgodnjo izobrazbo pridobil v okolju katoliške cerkve, najverjetneje pri dominikancih. Družinsko premoženje mu je omogočilo nepogrešljivo formativno prvo večino tedanjih evropskih mislecev in kulturnih posrednikov – potovanja v tuje države in vpogled v nova intelektualna okolja, ki so se odrazila v popotnikovih lastnih idejah.

Na dunajsko univerzo se je vpisal 1520 in pet let pozneje magistriral. Usodnega leta 1529 je prebegnil v Regensburg in 1530 pristal v Krakovu; sledila so krajša bivanja v Nürnbergu ter daljše v Baslu, kjer je deloval kot lektor in tiskarski lesorezec. Leta 1533 se je vrnil v Brašov.

Honterjevo nadaljnje delo sta zaznamovala na Zahodu pridobljeno znanje ter navdušenje nad naukom in izobraževalnimi sredstvi reformacije. Navdahnjen z novimi idejami je želel nagovoriti širšo javnost ter za objavo svojih del ustanovil tiskarno (1539) in papirnico (1546). Razen obiska Martina Lutra v Wittenbergu je ves svoj čas namenil osnovanju izobraževalne ustanove s pripadajočo knjižnico (1547). Posebna bratovščina (*Coetus Honteri*) je bila posvečena spodbujanju izobraževanja.

Čeprav Honter simbolizira reformacijo Vzhoda, se je *Cosmographia*, ki med njegovimi deli zaseda poseben položaj, razširila kot eden najbolj priljubljenih priročnikov Evrope, v veljavi celo pri jezuitih. Namenjena je bila celovitemu izobraževanju mladih, vključno z latinščino, grščino, astronomijo in geografijo.

VPLIVNA DELA

Slovnica (Dunaj, 1530); *Dve knjigi o osnovah kozmografije* (Krakov, 1530), *Osnove kozmografije* (Brašov, 1542; 42, ponatisi do 1602), *Reformatio ecclesiae Coronensis ac totius Barcensis provinciae* (Brašov, 1543), *Cerkveni red Nemcev v Transilvaniji* (Brašov, 1548)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Brašov (RO), Dunaj (AT), Regensburg (DE), Krakov (PL), Basel (CH)

MREŽA HUMANISTOV

Johann Georg Turmair, Martin Luter, Philipp Melanchthon (DE), Sebastian Münster (CH), Antun Vrančić (HR)

NA UPODOBITVI:

skulptura pred Črno cerkvijo v Brašovu/Kronstadtu, avtor Hanno Magnussen (© zasebna fotografija)

Slovaška

»Obstaja veliko oblik naravnega prava, a najpomembnejše so naslednje: živeti častno, ne škodovati drugim in vsem omogočiti to, do česar so upravičeni.«

O javni upravi III., 7

Valentin Eck

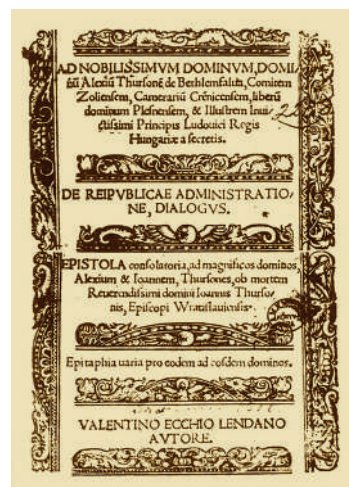
(Valentinus Ecchius) 1494–5. 9. 1556

Valentin Eck je bil rojen v nemškem Lindauu v meščanski družini, ki je pozneje prejela plemiški naslov. Študiral je v Leipzigu, kjer naj bi se spoprijateljil s slavnim humanistom Rudolfom Agricolo mlajšim. Od tam je odšel v Olomuc na Češko in nato v Krakov, kjer je leta 1513 diplomiral iz humanističnih ved (*baccalaureus artium*). Med bivanjem na Poljskem je navezal stike s člani Erazmovega humanističnega kroga in vodil društvo mladih pesnikov. Leta 1514 je kot profesor poetike nasledil Agricolo.

Tri leta pozneje se je preselil na Ogrsko, predvsem na povabilo vplivnega magnata Aleksija Thurze, ki mu je ponudil delo učitelja hčerke Ane. Leta 1518 je v Bardejovu prevzel naloge rektorja mestne latinske šole, kjer je trajno vplival na naslednje generacije humanistov, mdr. Slovaka Leonarda Stöckla. V humanističnih krogih je velik ugled pridobil predvsem z izjemnim učbenikom o latinski metriki. Poleg pedagoškega prispevka k širjenju humanističnih idej se je posvetil tudi političnim dejavnostim.

Bardejovu je sčasoma napredoval od mestnega uradnika in notarja do člana mestnega senata ter v letih 1526–29 do položaja župana. Z učenostjo si je pridobil veliko veljavo. V naslednjem obdobju so ga diplomatske zadolžitve privedle na dunajski dvor. Tam se je še naprej zavzemal za interese Bardejova.

Bil je plodovit pisatelj, z več kot tridesetimi znamenitimi knjigami ali članki, napisanimi med letoma 1512 in 1545 ter večinoma objavljenimi v več izdajah. Eckova učenik in humanistični dialog *O koristnosti prijateljstva in enotnosti* sta pionirski deli z daljnosežnim vplivom na geografski in kulturni prostor sodobne Slovaške. Enakega pomena je razprava *O javni upravi*, v kateri navaja, da mora prava oblika vladavine temeljiti na dveh stebrih, pravnem in etičnem. Deloval je tudi kot urednik izdaj klasičnih avtorjev, med drugimi Horacija, Prudencija in Avgušтина.

VPLIVNA DELA

O umetnosti stihotvorja (Krakov, 1515),
O koristnosti prijateljstva in enotnosti
(Krakov, 1518), *O odporu do sveta in*
spoštovanju kreposti (Krakov, 1519), *O*
javni upravi (Krakov, 1520)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Leipzig (DE), Krakov (PL), Bardejov (SK),
Dunaj (AT)

MREŽA HUMANISTOV

Rudolf Agricola mlajši (DE/PL),
Georgius Werner, Jodocus Ludovicus
Decius, Leonard Cox (PL), Augustinus
Käsenbrot Moravus (CZ)

NA UPODOBITVI: naslovnica razprave
O javni upravi (© zasebna last)

»Kolikor obstaja čut za eleganco: jezik Rima bo vedno porajal vrednote, neločljivo povezane z njim, in te bodo ljudem še naprej koristile.«

Trije dialogi o posnemanju Cicerona I 6

Johannes Sambucus

(János Zsámbocky) 1531–1584

Rojen v Trnavi, prihaja iz vplivne družine. Njegov oče Peter, plemeniten leta 1549 in predstavnik oblasti kot večkratni župan, je edinemu sinu zagotovil vrhunsko izobrazbo. Z vpisom na dunajsko univerzo je komaj enajstletni Sambucus več kot dvajsetletno šolanje začel v duhu sodobnega programa *Erasmus*: obiskoval je več nemških univerz.

Leta 1551 je v Parizu opravil magisterij iz humanističnih ved. 1553 je kot učitelj nečaka Miklósa Oláha, nadškofa Esztergoma, odšel v Padovo. Med bivanjem v Italiji je diplomiral iz medicine. S potovanjem po Evropi in študijem na prestižnih univerzah je pridobil izjemno učenost.

Opoznavanju več jezikov pričajo tako Sambucusova dela kot tudi njegova osebna knjižnica. Med potovanji je navezal pomembne stike z vplivni ljudmi, ki so mu z družbenim mreženjem pomagali ob poznejšem delovanju. Pri dobrih tridesetih letih je bil imenovan za cesarskega zgodovinarja in se ustalil na Dunaju. Sčasoma

je oblikoval bogato zbirko knjig in dragocenih grških rokopisov (med drugimi pridobljenih na potovanjih) ter edinstveno zasebno knjižnico z vseevropskim slovesom. Vsebovala je več kot tri tisoč knjig in šeststo rokopisov, s katerimi je bogatil svoje duhovno obzorje.

Tudi sam je bil literarni ustvarjalec: poleg zgodovinskih del je pisal pesmi. Z emblematičnimi verzi je užil priznanje širne Evrope. Zbrane rokopise je natančno urejal, s svojimi izdajami pa je želel izvedencem zadevnega področja omogočiti dostop do novih besedil. Sambucusova zapuščina v panonski regiji je primerljiva s tistimi največjih pionirjev evropskega humanizma.

VPLIVNA DELA

Pesmi (Padova, 1555), *Trije dialogi o posnemanju Cicerona* (Pariz, 1561), *Emblemata* (Antwerpen, 1564), *Portreti klasičnih in sodobnih zdravnikov ter filozofov* (Antwerpen, 1574)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Trnava (SK), Dunaj (AT), Pariz (FR), Leipzig (DE), Padova (IT)

MREŽA HUMANISTOV

Johannes Camerarius (DE), Johannes Sturm (FR), Miklós Oláh (RO), Miklós Istvánffy (HU), Paolo Manuzio (IT), Carolus Clusius (Flandrija)

NA UPODOBITVI: naslovnica *S katerimi (vrlinami) ohranimo državo, Emblemata*, Antwerpen, 1576, 2. izdaja (© archive.org)

Slovenija

Kdor darovitost škofov obeh bi želel poznati,
Ki pričujoči ju spis v dvojni delitvi slavi.
Ta zlatonosnemu Tagu dožene naj peska število,
Zvezdnih draguljev naj soj skuša prešteti z neba.
Komajda v davnih stoletjih ljudje so kdaj takšni živeli:
Vsakdo od njiju pa ima vsakršno vrsto vrlin.

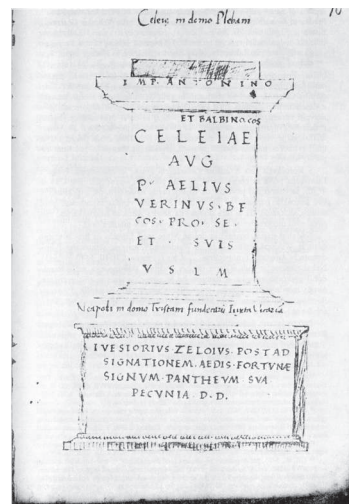
Orationes duae luculentissimae (prevod P. Simoniti)

Avguštin Prygl

(Avguštin Tyfernus) 1470–79–1535–37

Klerik Avguštin Prygl–Tyfernus je najizrazitejši humanist prvih treh desetletij 16. stoletja na Slovenskem. Kot značilen humanistični polihistor je deloval na različnih področjih. Bil je antikvar, arhitekt, urednik, izdajatelj in soavtor v humanistični maniri pisanih besedil ter spreten latinski verzifikator. Šolal se je na Dunaju in v Padovi ter služboval kot tajnik ljubljanskega škofa Krištofa Ravbarja, ki ga je spremljal na potovanjih in diplomatskih misijah v Neapelj, Rim in Porenje. Nekaj časa je bil tudi tajnik dunajskega škofa Jurija Slatkonje. Prygl–Tyfernus je prvi sistematično zbiral latinske napise na območjih Koroške, Štajerske in Kranjske, med bivanjem v Neaplju v letih 1506/7 v Kampaniji ter 1511/12 med bivanjem v Porenju tudi v Koblenzu, Remagenu in Speyerju. Obravnaval in objavil jih je skladno s takratnimi najnaprednejšimi

metodami objavljanja latinskih inskripcij. Fragmentarno so se v prepisih ohranili v Avstrijski narodni knjižnici. Kot arhitekt je uvedel italijanska načela grajske in utrdbene arhitekture ter v tem slogu leta 1512 načrtoval škofijski dvorec za ljubljanskega škofa Ravbarja in letno rezidenco ljubljanskih škofov v Gornjem Gradu. Palačo je zgradil tudi za dunajskega škofa Slatkonjo. Leta 1507 je objavil delo z naslovom *Libellus de mirabilibus civitatis Puteolorum*. Delo, nekakšen turistični vodnik po Kampaniji, sicer ni Pryglovo, vendar ga je on temeljito preuredil in dopolnil. Prav tako je po antičnih in humanističnih načelih napisal predgovor k slavnima govoroma v čast dunajskega škofa Slatkonje in tržaškega škofa Bonoma, *Orationes duae luculentissimae*. Bil je oster nasprotnik luteranstva.

VPLIVNA DELA:

Libellus de mirabilibus civitatis Puteolorum; Epigrafska zbirka

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA:

Ljubljana, Slovenj Gradec (SI), Neapelj, Rim (IT), Dunaj (AT)

MREŽA HUMANISTOV:

Giovanni Giocondo da Verona, Pietro Summonte, Giovanni Batt. Valentini Cantalicio (IT), Pietro Bonomo, Konrad Peutinger, Wolfgang Lazius, Johann Fuchsmagen, Mateus Lang. (AT/DE)

NA UPODOBITVI:

Stran iz Pryglove zbirke latinskih napisov (Avstrijska narodna knjižnica, Dunaj: CVP 3540, str. 10), posneto po: Simoniti, Primož: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede 16. stoletja*; Ljubljana, 1979, str. 93.

VSEM SLOUENZOM/Gnado/Myr Mylost ino prauu Sposnane boshye Skusi Jesusa Christusa prossim

Katekizem, 1550, iz predgovora

Primož Trubar

1508–1586

Primož Trubar, tvorec slovenskega knjižnega jezika in vodilni slovenski protestant, je ena od redkih, za vse Slovence nespornih velikih osebnosti. Rojen na Raščici v družini mlinarja, se je izobraževal na Reki, v Salzburgu, na Dunaju in v Trstu. Bivanje v Trstu je Trubarju odprlo obzorje tedanje vrhunske učene kulture, saj se je v krogu tržaškega škofa Bonoma seznanil z idejami Erazma Rotterdamskega in z antičnimi avtorji, ki so jih Bonomo in njegovi sodelavci razlagali tudi v slovenščini. Bonomo je Trubarja leta 1530 posvetil v duhovnika. Trubarjevo humanistično, erazmovsko razumevanje krščanstva se je pokazalo, ko je kot vikar v Laškem v začetku tridesetih let nastopal proti praznoverju. V Trst se je vrnil še v letih 1540–42, ko se je zaradi svojega vedno bolj izraženega protestantizma moral umakniti iz Ljubljane, kjer je bil od srede tridesetih let slovenski pridigar v ljubljanski stolnici. Dokončno se je od katoliške cerkve in vere odvrnil leta 1548, ko je moral iz Ljubljane zbežati v Nemčijo. Tam je zasnoval versko-literarni program, s katerim je

»lubim Slovincem« želel približati »čisti« evangelij. V začetek tega programa sodita *Abecednik* in *Katekizem*, prvi v slovenskem jeziku natisnjeni knjigi. Trubar je knjižno slovenščino zasnoval kot nadnarečni jezik. V njegov versko-literarni program je sodilo prevajanje svetopisemskih besedil, pri katerem se je opiral tudi na Erazmove *Annotationes*, oblikovanje protestantskih dogmatiskih in liturgičnih besedil ter oblikovanje statuta protestantske cerkve za Slovence. Trubar je spodbujal tudi prevajanje v hrvaščino. V prvi polovici šestdesetih let se je Trubar vrnil v Ljubljano, kjer je kot superintendent slovenske protestantske cerkve na Kranjskem sestavil njen statut, *Cerkovno ordningo*. S tem delom je tako močno posegel v pravice deželnega kneza, da je leta 1565 moral dokončno zapustiti slovenske dežele ter se znova in dokončno umakniti na Württenberško, kjer je tudi umrl. Tudi v emigraciji je ohranjal stike s somišljeniki na Slovenskem in deloval v smislu svojega versko-literarnega programa.

VPLIVNA DELA:

Abecedarium, *Catechismus*, prevod Nove zaveze, *Articuli oli dejli te prave stare vere krščanske*, *Cerkovna ordninga*, *Ta celi psalter Davidov*, *Ta celi catechismus*, *eni psalmi inu ... kerščanske pejsni*

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA:

Raščica, Ljubljana (SI), Reka (HR), Salzburg, Dunaj (AT), Trst (IT), Nürnberg, Rothenburg, Tübingen, Derendingen (DE)

MREŽA HUMANISTOV:

Peter Bonomo, Peter Pavel Vergerij ml. (IT), Heinrich Bullinger (CH)

NA UPODOBITVI:

Primož Trubar
lesorez Jacoba Lederleina, 1578
(vir: Wikipedia)

Španija

Inka Garcilaso de la Vega

12. 4. 1539–23. 4. 1616

Inka/Ink Garcilaso de la Vega, rojen kot Gomez Suarez de Figueroa, je bil pisatelj in zgodovinar španskih in perujskih korenin. Njegov intelektualno dognani opus odraža avtorja, ki je kot prvi mestic Novega sveta uskladal kulturno dediščino ameriških staroselcev in Evrope. Še zlasti literarne stvaritve zaznamuje izvrstno poznavanje tako španščine kot tudi kečuanskega jezika in latinščine. S svojim delom je vse do konca 19. stoletja znatno vplival na perujske zgodovinarje.

Bil je sin španskega plemiškega osvajalca in inkovske princeze iz vladarske rodbine. Zaradi očetovega privilegiranega položaja je bil deležen ne le poglobljene španske izobrazbe v Cuscu, ampak tudi pouka iz mitologije in kulture Inkov. Očetova dediščina mu je omogočila nadaljnji študij v Španiji. Tam je v Montilli bival pri stricu Alonsu de Vargasu y Figuerou; leta 1561 se je preselil v Madrid in se posvetil vojaškemu poklicu. Po Alonsovi smrti je vojaštvo opustil in postal klerik.

VSevilji, Kordovi in Montilli je negoval stike znotraj humanističnih krogov. Po zgledu evropskih humanističnih smernic časa je posebno pozornost namenil preučevanju zgodovine ter pesnikov klasičnega in renesančnega obdobja. Na pisateljsko pot je stopil s prevodom *Ljubzenskih dialogov* neoplatonika Leona Hebrejca (Juda Abravanel) iz italijanščine, prvim evropskim literarnim delom izpod peresa Američana iz Novega sveta.

Na vrhuncu ustvarjalne poti je zgodovino, kulturo in običaje Inkov ter drugih perujskih staroselcev zapisal po lastnih spominih iz otroštva, zgodbah svoje družine, podatkih iz pisem in popisu obiskov vodilnih osebnosti v Peruju. Velja za avtorjevo mojstrovino in izhodišče za razvoj latinskoameriške književnosti. Ink Garcilaso je umrl aprila 1616 v Kordovi.

VPLIVNA DELA

Zgodovina zavojevanja Floride (Lizbona, 1605), *Resnični zapiski o inkovskem kraljestvu* (Lizbona, 1609), *Splošna zgodovina Peruja* (Kordova, 1617)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Cusco, Lima (PE), Panamá (PA), Cartagena (CO), Havana (CU), Lizbona (PT), Montilla, Madrid, Sevilja, Granada, Kordova (ES)

MREŽA HUMANISTOV

Luis de Góngora, Miguel de Cervantes (ES)

NA UPODOBITVI:

naslovnica dela *Resnični zapiski o inkovskem kraljestvu*, Lizbona, 1609
(© WikiCommons)

»Med ženski da in njen ne še igelna konica ne gre.«

Miguel de Cervantes, *Veleumni plemič don Kihot iz Manče*. München, 2008, 170

Miguel de Cervantes

9. 10. 1547–22. 4. 1616

Miguel de Cervantes je bil vojak, pisatelj, pesnik in dramatik. Velja za velikana španske pisave in zaradi *Don Kihota*, enega največjih del svetovne književnosti, za utemeljitelja novoveškega romana. Kot tretji od sedmih otrok obubožane plemiške družine je leta 1566 v Madridu šolanje nastopil pri humanistu Juanu Lópezu de Hoyosu ter proučeval spise Aristotela in Erazma Rotterdamskega.

Pustolovsko življenje se je začelo z begom pred špansko sodno oblastjo. V Rimu se je preživljal kot kardinalov lakaj, zatem pa odpotoval v Palermo, Milano, Firence, Benetke, Parma in Ferraro. Pridružil se je španski mornarici in se leta 1571 udeležil bitke pri Lepantu, kjer je bil ranjen v levo roko. Na poti v rodno Španijo je bil ugrabljen in kot suženj odpeljan v Alžir. Iz ujetništva je štirikrat poskusil pobegniti, šele pozneje so ga svojci lahko odkupili. Poleg služb mornariškega častnika za dobavo in pozneje

davčnega izterjevalca se je preizkusil tudi v gledališču. Zaradi prisvojitve davščin je bil v Sevilji obsojen na zapor. Med preživljanjem kazni je nastal idejni osnutek romana *Don Kihot*.

Zrazmahom novega materializma in hkratnim prevrednotenjem družbenih idealov je za Cervantesa sledilo obdobje pretresov. Njegov tedaj nastali opus izkazuje vznik realizma kot literarne estetike in romana kot modernega žanra.

Umrl je 22. aprila 1616 v Madridu.

VPLIVNA DELA

Alcalá de Henares, (Galateja, 1585),
Veleumni plemič don Kihot iz Manče
(I. del, Madrid, 1605; II. del, 1615),
Zgledne novele (Madrid, 1613), *Prigode*
Persila in Sigismunde (Madrid, 1617)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Madrid, Sevilja (ES), Rim, Palermo,
Milano, Firence, Benetke, Parma,
Ferrara (IT), Alžir, Oran (DZ), Azori (PT)

MREŽA HUMANISTOV

Juan López de Hoyos, Lope de Vega,
Inka Garcilaso de la Vega (ES)

NA UPODOBITVI: Cervantesov portret
(nepotrjene pristnosti), olje na platnu,
ok. 1600. Kraljeva zgodovinska
akademija, Madrid (© WikiCommons)

Švedska

»Laba ga je držala v tesnem objemu, Ren ga je mamil s svojstveno sladkostjo, ronske nimfe so se mu radostno nasmihale. Še zlasti mu je ugajala Tibera ... Tukaj je zbral vse, kar so Kircher, Battista, Mutius Oddo in drugi, blagoslovljeni z božanskim znanjem, razširjali s svojimi učenimi spisi; in to za blagor domovine zvesto shranil. Neapelj ga občuduje, Firence ga hvalijo, Padova se mnenju pridružuje in družno prerokuje, da bo bistroumen okras svojega nordijskega cesarstva.«

Olof Hermelin o Dahlberghu, *Plausus et jubila* ... Erico Dahlberg. 1696

Erik Jönsson Dahlbergh

10. 10. 1625–16. 1. 1703

Erik Dahlbergh (Jönsson pred poplemenitenjem) je izjemna osebnost švedske zgodovine. Navkljub nizkemu poreklu je v švedski državni upravi dosegel visok položaj. Uveljavil se je z bogato ilustrirano topografijo starodavne in sodobne Švedske, čeprav je bil njegov glavni poklic vojaški. Delo je bilo objavljeno šele po Dahlberghovi smrti leta 1716; vsebuje več kot tristo petdeset jedkanic, osnovanih na Dahlberghovih izvirnih skicah švedskih mest, gradov in drugih zgodovinskih znamenitosti.

Zdelom *Suecia* je zaslužen za oblikovanje prvega sistematičnega slikovnega prikaza Švedske. Nekatere od risb upodabljajo kraje, ki jih več ni ali pa jih je čas popolnoma preoblikoval. Dahlbergh si je s sledenjem arheološkemu načelu prizadeval ustvariti sodoben dokument za naslednje generacije. Njegova zbirka je s tem dobila izjemen zgodovinski pomen.

Na številnih študijskih potovanjih po Evropi je razvil globok vpogled v znanost in tehnologijo. Dalj časa je bival v Frankfurtu na Majni, Benetkah, Rimu, Neaplju, Palermu in drugih evropskih mestih. Ob širjenju intelektualnih obzorij je med potovanji prišel v stik z nekaterimi slovitimi humanisti in novimi teorijami – med drugimi z Athanasiusom Kircherjem, Giovannijem Battisto Ricciolijem in Mutiusom Oddom v Italiji. Kot nadarjen tehnični risar in matematik se je izkazal za izjemnega militarista in trdnjavskega stavbenika. Pozneje mu je bil podeljen nadzor nad vsemi švedskimi utrdbam; bil je tudi vrhovni guverner priključenih ozemelj Bremen, Verden in Livonija.

VPLIVNA DELA

Suecia antiqua et hodierna (1660–1715, trije zvezki, posthumna izdaja iz leta 1716)

KRAJI DELOVANJA IN BIVANJA

Frankfurt na Majni (DE), Benetke, Firence, Padova, Rim, Neapelj, Palermo (IT), Pariz (FR)

MREŽA HUMANISTOV

David Klöcker Ehrenstrahl (SE), rodbina Merian v Frankfurtu na Majni (DE), Jean Marot, Jean Le Pautre, Adam Perelle, Nicolas Perelle (FR)

NA UPODOBITVI:

portret (© Suecia Antiqua et Moderna. Stockholm, ok. 1700, z dovoljenjem Švedske narodne knjižnice)

»Zatorej je jasno: ker je narava vsa človeška bitja ustvarila enakovredna, je prav ovreči trditev, da so nekateri ljudje po naravni danosti določeni za sužnje.«

Disputatio philosophica de aequalitate humana. Uppsala, 1689, 30

»Krepost in vsa tuzemska sreča temeljita na pravilni uporabi presoje v praksi in teoriji.«

Effluvia. Uppsala, 1683, 38, priloga

Anders Spole

13. 6. 1630–1. 8. 1699

Anders (Andreas) Spole je bil švedski matematik in astronom. Študiral je na Univerzi v Greifswaldu na švedskem Pomorjanskem in nato na nemških raziskovalnih ustanovah. Na poklicni poti matematika je deloval na Univerzi v Uppsali, specializiran za pirotehniko in navigacijske metode. Obenem je prevzel naloge domačega učitelja dveh mladih baronov Sjöblad, ki ju je v letih 1664–67 spremljal med njuno »veliko evropsko turnejo« (potovanje po celinski Evropi kot sklep učne dobe plemenitašev, op. prev.). Ob tej edinstveni priložnosti je Spole vzpostavil stik z vodilnimi učenjaki dobe in z neposrednim vpogledom v sodobne raziskave pridobil novo védenje. Srečal se je s slovitimi znanstveniki, kot so Christiaan Huygens, Robert Hooke, Robert Boyle, Nicolaus Mercator, Jean Dominique Cassini in Giovanni Battista Riccioli.

Po lastnih pričevanjih je z navedenimi eruditi vzpostavil stik, z nekaterimi tudi sklenil prijateljstvo. S tem simbolizira ideal evropske učene skupnosti, ki je znanstvene in kulturne dosežke vrednotila ne glede na državne meje ter cenila njihove intelektualne značilnosti in potencial.

Na študijskem potovanju je spremljal tudi mlada grofa Douglas. Po vrnitvi na Švedsko je bil leta 1668 imenovan za profesorja matematike na Univerzi v Lundu. Od 1679 je deloval kot profesor astronomije na Univerzi v Uppsali.

VPLIVNA DELA

Pars sphaerica et usus globorum (1694), *Pars theoretica* (1695), *Razprava o polnočnem soncu* (1695), *Zemljevid Švedske v Suecia antiqua et hodierna Erika Dahlbergha* (1716, posthumna objava)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Greifswald (DE), Amsterdam, Emden, Haag, Rotterdam (NL), London, Oxford (GB), Pariz (FR), Bologna, Rim, Padova (IT)

MREŽA HUMANISTOV

Christiaan Huygens (NL/FR), Giovanni Battista Riccioli, Jean Dominique Cassini (IT), Ole Rømer (DK)

NA UPODOBITVI: litografija avtorja Otta Henrika Wallgrenna (© po G. H. Mellinu, *Sveriges store män ...* Stockholm, 1840/49, 397)

Švica

»Njegove knjige so razširjene po vsem svetu, njegov ugled je dosegel tudi najbolj skrite koticke (...) Vsa zapletena modrost v zajetnih knjigah pogosto upočasni komaj začeto pot. Najlepše življenjske radosti usihajo v srečanju s pogubo, domala pokončane v surovem barbarizmu. Rešitelj Glarean, vir zavetja in življenjske sile dobrim študijam, jih osvobodi propada. Z izjemno zavzetostjo obuja čast klasikov in jih ščiti pred pozabo.«

Tožba (pesem) ob Glareanovi smrti avtorja Iodocus Castnerja. Basel, 1563, 12

Heinrich Glarean

28. 2./2. 6. 1488–27./28. 3. 1563

Mladi Glarean je v stik s humanizmom prišel med študijem na različnih izobraževalnih ustanovah. Leta 1512, ko je magistriral na Univerzi v Kölnu, je napisal pesem o cesarju Maksimilijanu I. z naslovom *Poeta laureatus* (dvorni pesnik/lavreat). Od 1514 je bil vpleten v spor, ki se je med evropskimi učenjaki razvel zaradi humanista in hebraista Johanna Reuchlina. Reuchlin in drugi učenjaki, ki so po zgledu renesančnega humanizma vnovič odkrivali in vrednotili grški in hebrejski jezik, so oporekali zahtevi kölnskih dominikancev po prepovedi judovskih spisov.

Glarean je delil to stališče in kmalu zapustil Köln. V Baslu, Parizu in Freiburgu im Breisgau je odkril bolj odprto miselnost in mednarodno študentsko skupnost.

Glarean je ugled užil kot urednik antičnih klasikov, kot proučevalec kronologije klasičnega obdobja in kot avtor *Dodekachordona*, temeljitve sodobnega koncepta molovih in durovih tonskih načinov. Delo je posredoval različnim znanstvenikom v nemško govorečih državah, ki skupaj z Glareanovo korespondenco odpirajo dragocen vpogled v njegov krog somišljenikov.

VPLIVNA DELA

Helvetiae descriptio (Basel, 1515),
Isagoge in musicen (Basel, 1516), *De geographia liber unus* (Basel, 1527),
Dodekachordon (Basel, 1547)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Basel, Mollis, Bern (CH), Köln, Rottweil,
Freiburg im Breisgau (DE), Dunaj (AT),
Pavia (IT), Pariz (FR)

MREŽA HUMANISTOV

Johannes Aal, Aegidius Tschudi,
Huldrych Zwingli (CH), Rudolf Götschi,
Wolfgang Hunger (DE)

NA UPODOBITVI: opus pesnika Baptiste Mantuanusa, 1. zvezek, Pariz, 1513, f. 25v. Glareanova kopija z značilnimi opombami: naslovi tem, zapiski o vsebini in pomenu besed (© Osrednja knjižnica v Zürichu)

»Ker je bilo toliko izjemno dragocenih knjig vseh vrst modrosti sčasoma izgubljenih – deloma uničenih v požaru ali vojni vihri, deloma zaradi starosti prežrtih z zajedavci in plesnijo, številnih pa tudi pokončanih zaradi malomarnosti in barbarskega prezira do literature. Vsi dobri ljudje, ki nam je mar za učeno državo, si moramo po najboljših močeh prizadevati k ohranitvi teh najboljših knjig, čeprav jih je le še peščica, vsaj za sedanji čas kot tudi, z božjo previdnostjo obvarovanih več nadaljnjih stoletij, za prihodnost ter preprečiti njihov propad zaradi naše brezbrčnosti. Kajti s tem bi bili za te sijajne vire znanosti, umetnosti in vseh vrst védenja prikrajšani naši zanamci. Tedaj bi se prav veliko ne razlikovali od drugih živih bitij.«

Gessner Leonardu Beckhu von Beckhenstainu, posvetilo v delu *Historia universalis*. Basel, 1545

Conrad Gessner

16. 3. 1516–13. 12. 1565

Conrad Gessner se je s humanizmom srečal v rodnem Zürichu, kjer je pridigal in poučeval Ulrich Zwingli. Sloviti züriški reformator je bil predan renesančnemu humanizmu severne Italije. Zwinglijeva miselnost se ni izkazovala le v negovanju treh klasičnih jezikov, temveč tudi v poudarjanju antičnih avtorjev v šolskih in univerzitetnih učnih načrtih.

Gessner je kot najstnik iz Švice odšel študirat v Francijo. V Bourgesu in Parizu je spoznal več humanističnih učenjakov in učiteljev. Njegova *Bibliotheca universalis* iz 1545 je poskus pregleda celotnega rokopisnega in tiskanega evropskega besedilnega izročila, na voljo v hebrejščini, grščini ali latinščini.

Vdelu *Mithridates de differentiis linguarum* (Mitridat ali O raznolikosti jezikov) je opisal več kot sto različnih jezikov ter prvi vključil idio-me staroselskih Američanov iz Novega sveta.

S*Historio animalium* (4 zvezki) se je uveljavil kot utemeljitelj zoologije. Pri snovanju tega dela, kot tudi pri nedokončani *Historii plantarum*, je bil deležen podpore obsežne mreže kolegov, razpredene od Anglije do Grčije in od Španije do Litve.

VPLIVNA DELA

Bibliotheca universalis (Zürich, 1545),
Historia animalium (Zürich, 1551–1558), *Thesaurus Eponymi Philatri* (Zürich, 1552), *De omni rerum fossilium genere ... libri* (Zürich, 1565)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

Zürich, Basel, Lozana (CH), Bourges, Pariz (FR)

MREŽA HUMANISTOV

Benedictus Aretius, Johannes Bauhin mlajši, Johannes Fabricius Montanus, Felix Platter, Theodor Zwinger, Cosmas Holzach (CH), Johannes Crato von Krafftheim (DE/PL), Achilles Pirmin Gasser, Johannes Kentmann, Adolph Occo (DE)

NA UPODOBITVI:

portret Conrada Gessnerja, olje na lesu, 1564 (© Osrednja knjižnica v Zürichu, signatura: inv. 10)

Nacionalni projektni partner:

dr. Urs Leu, Osrednja knjižnica v Zürichu, Oddelek za stare tiske in raritete

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Embassy of Switzerland in Sweden

Velika Britanija

»Kolikor natančno lahko sem vama opisal ureditev te države, ki jo odkrito štejem ne le za najboljšo, marveč tudi edino, ki se lahko upravičeno razglaša za 'republiko' (*res publica* – 'splošna, javna stvar' v pomenu 'države'). Kajti povsod drugod govorijo o javnem dobru (*commodum publicum*), vendar se v resnici vsak zavzema samo za lastno korist ... Če premišljam o vseh državah, ki so danes v največjem razcvetu – ko sam upam na milost – jih ne morem pojmovati drugače kot zaroto bogatih, ki se pod pretvezo 'republike' (javnega dobra) pehajo le za osebno korist.«

Rafael Hitlodej, *Utopija*, 2. knjiga, 12. poglavje (slavljenje države Utopija)

Thomas More

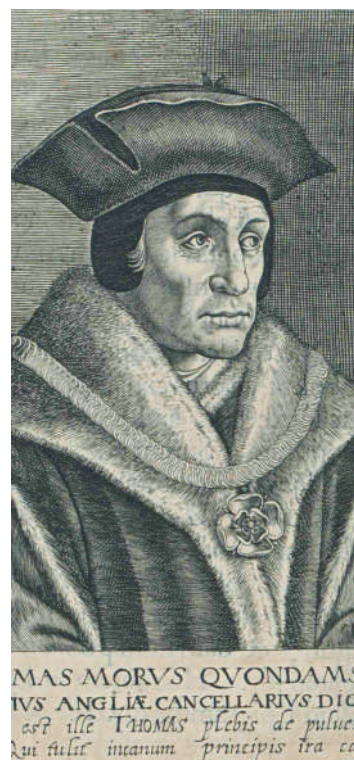
ok. 7. 2. 1478–6. 7. 1535

Sir – ali sveti – Thomas (Tomaž) More ni bil samo *Človek za vse čase* (kot se imenujeta njemu posvečena biografska drama iz leta 1960 in po njej posneti, z oskarjem nagrajeni film iz leta 1966), ampak tudi poln protislovij. Njegovo slovito delo *Utopija* je navdihnilo tedanje odkritje Novega sveta (Amerike). More se je dodobra izšolal v Londonu in Oxfordu, vendar nikoli ni obiskal Italije, kar je bilo v njegovem času za humaniste nepogrešljivo.

Njegovo prvo službovanje na tujem je bilo diplomatsko odposlanstvo v Brugge leta 1515, ko se je ravno lotil pisanja *Utopije*. V tem času se je že pridružil mednarodni mreži, razpredeni okoli humanističnega velikana Erazma Rotterdamskega, ki ga je spoznal v Angliji. Erazmova satirična *Hvalnica norosti* je delna počastitev prijatelja Mora, prevajalca grškega satirika Lukijana iz Samosate. Protislovij je bilo še več: v *Utopiji* popotnik Rafael Hitlodej Moru in Petru Egidiju (Pietru Gillisu) pripoveduje o namišljenem otoku onkraj ekvatorja, ki velja za vzor dobro vodene republike.

Zasnovana je bila kot kritika sodobne evropske družbe, obtožene »zarote bogatih«. Rafael svari pred nevarnostjo in ničevostjo hlapčevskega udinjanja vladarjem. Vendar je More z napredovanjem od svénika do lordskega kanclerja kralja Henrika VIII. opravljal prav takšno službo. Ker Utopija za delovanje potrebuje le malo zakonov, so bili vsi odvetniki iz nje izobčeni; ampak prav ta poklic je bil tudi Morov. Utopijci so uveljavljali versko strpnost, toda More je protestante štel za družbeno grožnjo in jih kot heretike strogo preganjal.

Vendar je Morovo nasprotovanje kraljevi ločitvi od Katarine Aragonske in poroki z Anne Boleyn pripeljalo do njegovega padca. Po odcepitvi od Rima More ni hotel priseči kralju Henrik VIII. kot vrhovnemu poglavarju Anglikanske cerkve. Bil je vržen v ječo, obsojen veleizdaje in obglavljen – kot mučenik svoje vesti in v opomin na težke čase.

VPLIVNA DELA

De optimo statu rei publicae deque nova insula Utopia (O najboljši državni ureditvi in novem otoku Utopija, Leuven, 1516, na pobudo Erazma Rotterdamskega)

KRAJI BIVANJA IN DELOVANJA

London (GB)

MREŽA HUMANISTOV

Guillaume Budé (FR), Hieronymus van Busleyden, Pieter Gillis (BE), Erazem Rotterdamski (NL), Thomas Linacre (GB), Juan Luis Vives (ES)

NA UPODOBITVI:

grafična reprodukcija, 17. stoletje (© <http://data.theeuropeanlibrary.org/Collection/a0480>)

»Čeprav je v Evropi obilo velikih in bogatih narodov in ima vsak svoje postave, tisti, ki vsem drugim predpisujejo pri sebi uveljavljeno vladavino, ravna ošabno. Švicarji imajo svojo republiko, Nemčija – nominalno cesarstvo – deluje kot ustavna monarhija, nekatera nemška mesta (kot slišim) sledijo plemičem, Benečani uveljavljajo spoj vseh ureditev, Moskva se je zadovoljila z vladavino tiranije. Naša monarhija je majhna, vendar že dva tisoč let živimo brez jarma tuje oblasti.«

De jure regni apud Scotos

George Buchanan

februar 1506–28. 9. 1582

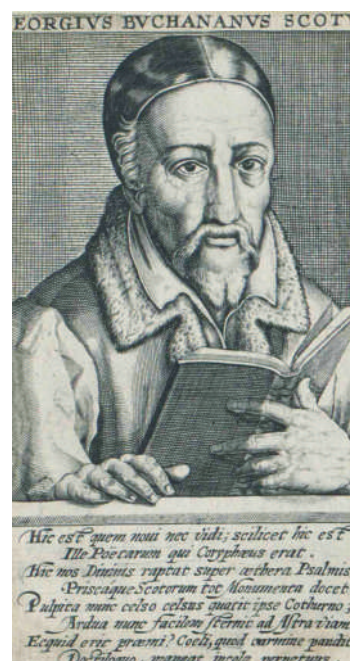
Sloviti francoski tiskar Henri Estienne je Buchananu štel preprosto za »princa poezije naše dobe«. Na ozadju burnega stoletja si je z latinsko poezijo kot prvi britanski literat pridobil mednarodni sloves. Na poklicni poti je deloval kot univerzitetni profesor, prinčev učitelj, ideolog in politični teoretik. Napadel je portugalski kolonializem v Ameriki, spodbijal astronomske teorije Kopernika in Tycha Braheja ter kritiziral Rimskokatoliško cerkev, ki ji je sprva pripadal.

Buchananov poziv k omejevanju politične moči monarha z ureditvijo ustavne monarhije in k načelu izгона tiranskega vladarja, ki se je izkazal za spornega, je vodil v humanistovo obsodbo s parlamentarnim odlokom.

Šolal se je v Parizu, nato poučeval v Bordeauxu, kjer je bil eden njegovih študentov Michel de Montaigne, in pisal dramska besedila v latinščini. Predaval je na portugalski Univerzi v Coimbri, kjer je izkusil inkvizicijo. Prisiljen je bil zanikati svojo luteransko vero. Obenem je latinski prevod *Knjige psalmov* posvetil katoliški

kraljici Mariji I. Škotski. Čeprav je Buchananu ob vrnitvi na Škotsko podprla, se je ta pozneje obrnil proti njej.

Po Marijinem prisilnem odstopu je bil zadolžen za izobrazbo njenega sina Jakoba VI., vzgojenega v duhu protestantske cerkve, za katerega je napisal *De jure regni/The Rights of the Crown in Scotland* (Zakonodajna oblast monarhije). Ob objavi zgodovine Škotske je delo utemeljil kot »čiščenje vseh angleških laži in škotske nečimrnosti«. Škotsko je opredelil za majhno državo, željno samouprave in življenja v slogi z večjimi sosedi. Ironično je bil prav njegov varovanec Jakob VI., kot naslednik kraljice Elizabete I., pobudnik združitve Škotske in Anglije v eno samo državo, Veliko Britanijo.

VPLIVNA DELA

Baptistes (1542), *De jure regni apud Scotos* (1579), *Rerum Scotticarum historia* (1582)

KRAJI DELOVANJA IN BIVANJA

Killearn, Stirlingshire, St Andrews, London, Edinburg (GB), Pariz, Bordeaux (FR), Coimbra (PT), severna Italija

MREŽA HUMANISTOV

Tycho Brahe (DK), Henri Estienne, Michel de Montaigne, Joseph Justus Scaliger (FR), Julius Caesar Scaliger (IT/FR)

NA UPODOBITVI:

grafična reprodukcija
(© <http://data.theeuropeanlibrary.org/Collection/a0480>)

Evropa –

DEDIŠČINA HUMANISTOV

OB ZAJEMANJU

navdiha iz kulturne, verske in humanistične dediščine Evrope, iz katere so se razvile univerzalne vrednote nedotakljivosti in neodtujljivosti človekovih pravic, svobode, demokracije, enakosti in pravne države,

V VERI,

da namerava Evropa, ponovno združena po bridkih izkušnjah, napredovati po poti civilizacije, napredka in blaginje v dobro vseh svojih prebivalcev, tudi najšibkejših in najbolj prikrajšanih, da želi ostati celina, odprta za kulturo, znanje in družbeni napredek, ter da želi poglobiti demokratičnost in preglednost njenega javnega življenja ter si prizadevati za mir, pravico in solidarnost v svetu,

V PREPRIČANJU,

da so narodi Evrope, čeprav ponosni na svojo nacionalno identiteto in zgodovino, odločeni preseči starodavne delitve in v vedno tesnejši povezanosti oblikovati skupno usodo,

PREPRIČANI,

da jim Evropa, »združena v raznolikosti«, daje najboljšo možnost, da ob spoštovanju pravic posameznika in ob zavedanju svoje odgovornosti do prihodnjih generacij in do Zemlje, nadaljujejo ta pogumni podvig ustvarjanja območja človeškega upanja,

ODLOČENI,

da delo, opravljeno v okviru pogodb o ustanovitvi Evropskih skupnosti in Pogodbe o Evropski uniji, nadaljujejo z ohranjanjem kontinuitete pravnega reda Skupnosti.

(Preambula Pogodbe o Ustavi EU, Uradni list 2004/C 310/1 Evropske unije s 16. decembra 2004)

GOETHE-INSTITUT

Goethe-Institut je registrirano društvo in kulturni inštitut Zvezne republike Nemčije, ki je dejaven po vsem svetu. Spodbujamo znanje nemškega jezika v tujini in skrbimo za mednarodno kulturno sodelovanje ter prek informacij o kulturnem, družbenem in političnem življenju posredujemo celovito podobo Nemčije.

Das Goethe-Institut ist das weltweit tätige Kulturinstitut der Bundesrepublik Deutschland. Mit 157 Instituten in 98 Ländern fördert es die Kenntnis der deutschen Sprache im Ausland, pflegt die internationale kulturelle Zusammenarbeit und vermittelt ein aktuelles Deutschlandbild.

<https://www.goethe.de/ins/si/sl/index.html>

